

પ્રકરણ III અંદાજપત્રીય વ્યવસ્થાપન

અસરકારક નાણાકીય વ્યવસ્થાપન એ સુનિશ્ચિત કરે છે કે નીતિવિષયક સ્તરે લેવામાં આવેલા નિર્ણયોનું વહીવટી સ્તરે ભંડોળના દુર્વ્યય અથવા વિચલન વિના સફળતાપૂર્વક અમલીકરણ થાય. આ પ્રકરણ રાજ્ય સરકારની ફાળવણીની પ્રાથમિકતાઓની સમીક્ષા કરે છે અને 2021-22 દરમિયાન અંદાજપત્રના ઘડતરમાં પારદર્શિતા અને તેના અમલીકરણમાં અસરકારકતા પર ટિપ્પણી રજૂ કરે છે.

3.1 અંદાજપત્રની પ્રક્રિયા

અંદાજપત્ર તૈયાર કરવાની વાર્ષિક કવાયત એ જાહેર સંસાધનોના કાર્યક્ષમ ઉપયોગ માટેનું વિગતવાર માર્ગદર્શન આપતું માધ્યમ છે. અંદાજપત્રની શબ્દસૂચિ પરિશિષ્ટ 3.1માં આપી છે. આવતા નાણાકીય વર્ષ માટે વિભાગોને તેમના અંદાજો નક્કી કરવા માટે માર્ગદર્શન પૂરું પાડતો અંદાજપત્રનો પરિપત્ર જારી કરવાથી અંદાજપત્રની પ્રક્રિયા શરૂ થાય છે, જે સામાન્ય રીતે પ્રતિ વર્ષ સપ્ટેમ્બર માસમાં જારી કરવામાં આવે છે. રાજ્યમાં અંદાજપત્ર તૈયાર કરવાની વિશિષ્ટ પ્રક્રિયા નીચે આલેખ 3.1 માં આપી છે:

આલેખ 3.1: અંદાજપત્રની પ્રક્રિયા

CSS: કેન્દ્રીય પ્રાયોજિત યોજનાઓ; CS: કેન્દ્રીય યોજનાઓ; EAPs: બાહ્યરૂપે સહાયિત યોજનાઓ

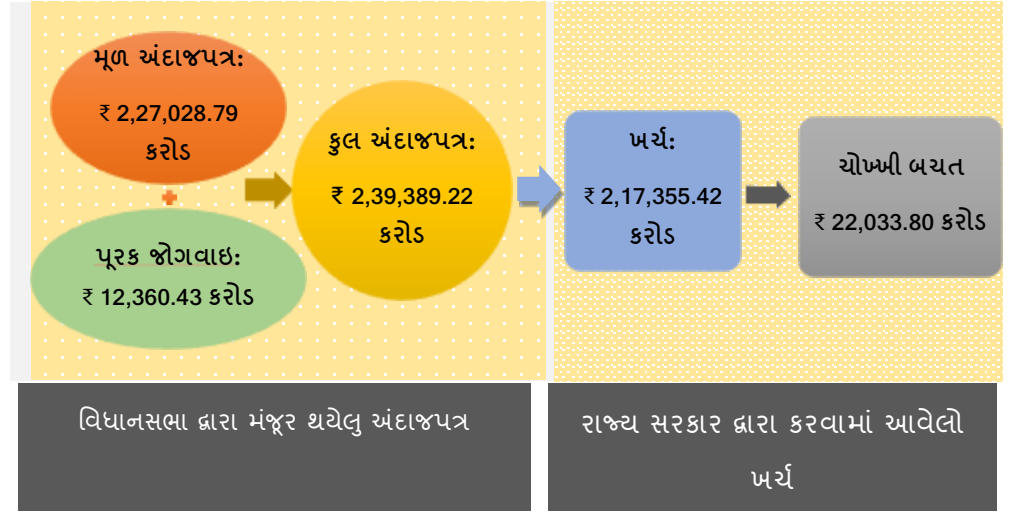
ગુજરાત અંદાજપત્ર નિયમાવલી, 1983 મુજબ, વિધાનસભા સમક્ષ રજૂ કરવા માટે અંદાજીત આવક અને ખર્ચનું વાર્ષિક પત્રક અને ખર્ચના પૂરક અંદાજો તૈયાર કરવાની જવાબદારી નાણા વિભાગની છે. આવી તૈયારીના હેતુ માટે નાણા વિભાગ સંબંધિત વહીવટી વિભાગો પાસેથી અંદાજો નક્કી કરવા માટે આધારરૂપ સામગ્રી મેળવે છે. વિભાગના વડાઓ, તેમના તાબાના અધિકારીઓ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી સામગ્રીના આધારે અંદાજો તૈયાર કરે છે જેના માટે તેઓ જવાબદાર હોય છે અને નિયત તારીખ સુધીમાં સચિવાલયના યોગ્ય વહીવટી વિભાગમાં મોકલે છે. નાણા વિભાગ સરકાર દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવેલા અંદાજોનું એકત્રીકરણ કરે છે. આ કવાયતમાં આવક અંદાજવામાં અને ખર્ચની ધારણા કરવામાં અત્યંત દુરંદેશીની જરૂર પડે છે. અંદાજો શક્ય હોય ત્યાં સુધી વાસ્તવિકતાની નજીક અને ચોક્કસ હોવા જોઈએ. પ્રત્યેક બાબતની જોગવાઈ, અગાઉના વર્ષની પાછલી બાકી સહિત વર્ષ દરમિયાન યોગ્ય મંજૂરી હેઠળ ખરેખર ચૂકવણી અથવા અપેક્ષિત ખર્ચ પર આધારિત હોવી જોઈએ અને વર્ષને લગતી જવાબદારીઓ પૂરતી સીમિત ન હોવી જોઈએ.

રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવતા બધા જ ખર્ચ માટે વિધાનસભાની મંજૂરી અનિવાર્ય હોય છે. વિનિયોગ વિધેયક એ એક પ્રકારનું નાણા વિધેયક છે, જે એક નાણાકીય વર્ષ દરમિયાનના ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે સરકારને સંચિત નિધિમાંથી ભંડોળ ઉપાડવાની મંજૂરી આપે છે. બંધારણની કલમ 204 અનુસાર, વિધાનસભામાંથી મંજૂરી મળ્યા બાદ જ સરકાર સંચિત નિધિમાંથી નાણા ઉપાડી શકે છે. બંધારણની કલમ 205 અનુસાર, ખર્ચના પૂરક પત્રકોમાં આના વિનિયોગનો સમાવેશ થાય છે: (i) સરકાર દ્વારા મંજૂર થયેલ ખર્ચને પહોંચી વળવા આકસ્મિક ભંડોળમાંથી મળેલ અધિકૃત પેશગીઓની વિધાનસભામાંથી મંજૂરી મળવાની અપેક્ષાએ પરત ચૂકવણી, (ii) ચાલુ વર્ષના અંદાજપત્રીય અંદાજોમાં જેનો પહેલેથી સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે તેવી વસ્તુઓ માટેની વધુ જોગવાઈની જરૂરિયાત, (iii) 'નવો ખર્ચ' જેના માટે વિધાનસભાની વિશિષ્ટ મંજૂરીની જરૂરિયાત છે, અને (iv) જેના માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, તેવા હિસાબોમાં સમાયોજન. વિધાનસભાની મંજૂરી બાદ ખર્ચનું પૂરક પત્રક પૂરક અનુદાન બને છે.

પૂરક અનુદાન ઉપરાંત, અનુદાનની અંદર પુનઃફાળવણી કરવા માટે પણ પુનર્વિનિયોગનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. પુનર્વિનિયોગ એ, સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા, એ જ અનુભાગની (મહેસૂલ-મતપાત્ર, મહેસૂલ-બિન-મતપાત્ર, મૂડી-મતપાત્ર, મૂડી-બિન-મતપાત્ર) અંદર અનુદાન અથવા વિનિયોગના કોઈ એક એકમ હેઠળના અધિક ખર્ચને પહોંચી વળવા વિનિયોગના બીજા એકમની બચતોની તેમાં કરાયેલી તબદીલી છે

2021-22ના વિનિયોગ હિસાબો મુજબ, રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા મંજૂર થયેલ કુલ રકમ (મૂળ અને પૂરક જોગવાઈઓ બન્ને), 2021-22 દરમિયાન કરવામાં આવેલો ખર્ચ અને થયેલી બચતો નીચે આલેખ 3.2માં દર્શાવ્યા છે:

આલેખ 3.2: 2021-22 માટે ગુજરાતના અંદાજપત્ર અને ખર્ચનો સારાંશ

191 અનુદાનો/વિનિયોગોમાંથી 159માં થયેલી ₹ 25,544.89 કરોડની એકંદર બચતને 191 માંથી 4 અનુદાનો/વિનિયોગોમાં થયેલા ₹ 3,511.09 કરોડના વધારાને સરભર કરવાને પરિણામે વર્ષ 2021-22 દરમિયાન ₹ 22,033.80 કરોડની ચોખ્ખી બચત રહી હતી.

3.1.1 નાણાકીય વર્ષ દરમિયાન કુલ જોગવાઈઓ, ખરેખર ચૂકવણીઓ અને બચતોનો સારાંશ

2021-22 દરમિયાન કુલ અંદાજપત્રીય જોગવાઈ, ચૂકવણીઓ અને બચતો/વધારો તેના આગળ મતપાત્ર/બિન-મતપાત્રમાં વિભાજન સાથેના સારાંશની સ્થિતિ નીચે દર્શાવ્યા મુજબ છે:

કોઠો 3.1: 2021-22 દરમિયાન અંદાજપત્રીય જોગવાઈ, ચૂકવણીઓ અને બચતો/વધારો

(₹ કરોડ)

પ્રકાર	કુલ અંદાજપત્રીય જોગવાઈ		ચૂકવણીઓ		બચત	
	મતપાત્ર	બિન-મતપાત્ર	મતપાત્ર	બિન-મતપાત્ર	મતપાત્ર	બિન-મતપાત્ર
કુલ	1,88,489.53	50,899.69	1,67,376.82	49,978.60	21,112.71	921.09

સ્રોત: 2021-22ના વિનિયોગ હિસાબો

3.1.2 મતપાત્ર અને બિન-મતપાત્ર ચૂકવણીઓ

2021-22 દરમિયાન કુલ ચૂકવણીઓનું મતપાત્ર અને બિન-મતપાત્રમાં વિભાજન અને છેલ્લા પાંચ વર્ષના (2017-22) વલણનું વિશ્લેષણ નીચે દર્શાવ્યું છે

કોઠો 3.2: 2017-22 દરમિયાન અંદાજપત્રીય ચૂકવણીઓ અને બચતો

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	ચૂકવણીઓ		બચતો			
	મતપાત્ર	બિન-મતપાત્ર	મતપાત્ર	ટકાવારી	બિન-મતપાત્ર	ટકાવારી
2017-18	1,28,110.06	32,953.02	19,301.35	15.07	2,606.88	7.91
2018-19	1,44,463.86	36,015.81	19,732.04	13.66	364.25	1.01
2019-20	1,48,754.75	39,524.20	25,852.54	17.38	139.73	0.35
2020-21	1,57,721.70	42,494.12	28,275.04	17.93	285.53	0.67
2021-22	1,67,376.82	49,978.60	21,112.71	12.61	921.09	1.84

સ્રોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

ઉપર કોઠામાંથી જોઈ શકાય છે એ મુજબ, મતપાત્ર અને બિન-મતપાત્ર બાબતો હેઠળ અંદાજપત્રીય ચૂકવણીઓ વધતી રહી છે. વર્ષ 2017-21 દરમિયાન મતપાત્ર વિભાગો હેઠળની બચતોએ પણ વધારાનું વલણ દર્શાવ્યું છે પરંતુ 2021-22માં ઘટાડો થયો હતો.

જુદા જુદા અનુદાનો હેઠળ બચતો/વધારાનું વિશ્લેષણ ફકરા 3.3માં આપ્યું છે.

3.1.3 જેન્ડર અંદાજપત્ર

ટકાઉ વિકાસના ધ્યેયોની (SDGs) સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘની કાર્યસૂચી 2030 એ ગરીબી હટાવવી, પૃથ્વીનું રક્ષણ કરવું અને તમામ લોકો શાંતિ અને સમૃદ્ધિ માણી શકે તેવાં કાર્ય કરવા માટેની વૈશ્વિક હાકલ છે. 17 SDGsમાંથી, ધ્યેય 5નું લક્ષ્ય, સ્ત્રીઓ અને બાળકીઓ સામેના તમામ પ્રકારના ભેદભાવનો અંત લાવીને જાતીય સમાનતા હાંસલ કરવાનો અને તમામ સ્ત્રીઓનું સશક્તિકરણ કરવાનું છે. જાતીય સમાનતા એ માત્ર મૂળભૂત માનવ અધિકાર નથી, પણ ટકાઉ ભવિષ્ય માટે તે અતિ મહત્વની છે. રાજ્ય સરકારે જાતીય સમાનતા સહિત 17 SDGsને આવરી લઈને "ગુજરાત ટકાઉ દૂરદર્શિતા દસ્તાવેજ 2030 (Gujarat Sustainable Vision Document)" પહેલેથી તૈયાર કરેલ છે. સ્ત્રીઓના સશક્તિકરણ અને જાતીય સમાનતાના ઇચ્છિત પરિણામ મેળવવા માટે, રાજ્ય સરકાર સ્ત્રીઓ અને બાળકીઓના વિકાસ માટે ઘણી યોજનાઓનો અમલ કરી રહી છે. નાણાકીય વર્ષ 2014-15થી, રાજ્ય સરકાર સ્ત્રી-લક્ષી નાણાકીય ફાળવણીઓનો સમાવેશ કરતું "જેન્ડર અંદાજપત્ર" પ્રકાશિત કરી રહી છે.

કોઠો 3.3 છેલ્લા પાંચ વર્ષ (2017-22) દરમિયાન જેન્ડર અંદાજપત્ર હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલી ફાળવણીઓની વિગતો દર્શાવે છે જ્યારે, આલેખ 3.3 એ જ સમયગાળા દરમિયાન કુલ અંદાજપત્ર અને રાજ્યના એકંદર ધરેલું ઉત્પાદનની સામે જેન્ડર અંદાજપત્રની ટકાવારીની ઝલક આપે છે.

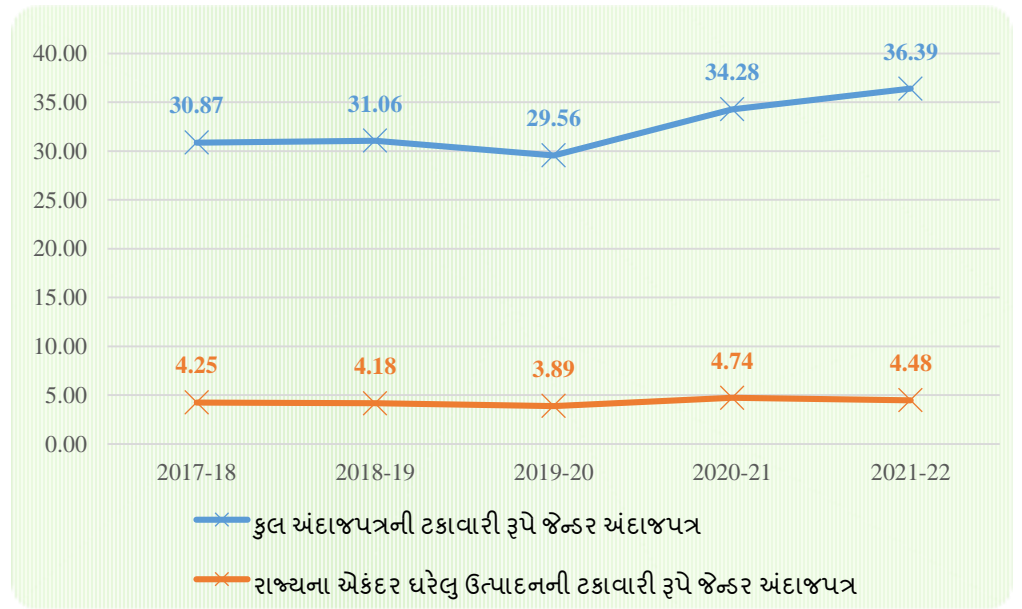
કોઠો 3.3: 2017-22 દરમિયાન જેન્ડર અંદાજપત્ર હેઠળ ફાળવણી

(₹ કરોડમાં)

	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
જેન્ડર અંદાજપત્ર	56,491.89	62,302.93	63,341.07	78,418.48	87,111.11
કુલ અંદાજપત્ર	1,82,971.32	2,00,575.97	2,14,271.22	2,28,776.39	2,39,389.22
રાજ્યનું એકંદર ધરેલું ઉત્પાદન	13,29,095	14,92,156	16,29,638	16,55,917	19,44,107

સ્રોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

આલેખ 3.3: કુલ અંદાજપત્ર અને રાજ્યના એકંદર ધરેલું ઉત્પાદનની ટકાવારી રૂપે જેન્ડર અંદાજપત્ર

જોઈ શકાય છે એ મુજબ, જેન્ડર અંદાજપત્ર હેઠળની ફાળવણી 2017-18માં ₹ 56,491.89 કરોડ હતી તે વધીને 2021-22માં ₹ 87,111.11 કરોડ થઈ હતી. કુલ અંદાજપત્રની ટકાવારી રૂપે, જેન્ડર અંદાજપત્રનો હિસ્સો 2020-21માં 34.28 ટકા હતો તે વધીને 2021-22માં 36.39 ટકા થયો હતો. આમ છતાં, રાજ્યના એકંદર ધરેલું ઉત્પાદનમાં તેનો હિસ્સો 2020-21માં 4.74 ટકા હતો તે ઘટીને 2021-22 માં 4.48 ટકા થયો હતો

ગુજરાત સરકારના મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગ (WCD) હેઠળનું જેન્ડર રિસોર્સ સેન્ટર, જેન્ડર અંદાજપત્રના દસ્તાવેજમાં જુદા જુદા વિભાગો દ્વારા અમલમાં મુકાતી યોજનાઓનું સંકલન કરવા માટે જવાબદાર છે. જેન્ડર અંદાજપત્રના દસ્તાવેજમાં યોજનાઓને ક, ખ અને ગ તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવી છે.

- વર્ગ ક - 100 ટકા મહિલા-લક્ષી યોજનાઓ
- વર્ગ ખ - જોગવાઈના 30-99 ટકા જેટલો મહિલા-લક્ષી ઘટક ધરાવતી યોજનાઓ
- વર્ગ ગ - 30 ટકા કરતાં ઓછા મહિલા-લક્ષી ઘટકવાળી અન્ય યોજનાઓ

જોગવાઈની સામે કરવામાં આવેલા ખર્ચની વિગતો અંદાજપત્રના દસ્તાવેજ કે કોઈ અલગ પ્રકાશનમાં પણ ઉપલબ્ધ નથી. જુદા જુદા વિભાગોના અંદાજપત્રીય અંદાજો સાથે જેન્ડર અંદાજપત્રમાં વિવિધ યોજનાઓના મેપીંગની વિગતો મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગમાંથી મંગાવવામાં આવી હતી. જરૂરી માહિતી ઓડિટને પૂરી પાડવામાં આવી ન હતી, જેના અભાવે ખરેખર ખર્ચની ખાતરી કરી શકાઈ ન હતી.

જેન્ડર અંદાજપત્રમાં દર્શાવેલી પ્રત્યેક જોગવાઈની સામે કરવામાં આવેલા ખર્ચની દેખરેખ માટે મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગે પગલા લેવાની જરૂર છે.

3.2 વિનિયોગ હિસાબો

વિનિયોગ હિસાબો ભારતના બંધારણની કલમ 204 અને 205 હેઠળ પસાર કરવામાં આવેલા વિનિયોગ અધિનિયમને સંલગ્ન અનુસૂચિઓમાં નિર્દિષ્ટ જુદા જુદા હેતુઓ માટેના મતપાત્ર અનુદાનો અને બિન-મતપાત્ર વિનિયોગોની રકમોની તુલનાએ નાણાકીય વર્ષ માટે સરકારના ખર્ચની વિગતો પુરી પાડે છે. આ હિસાબો મૂળ અંદાજપત્રીય જોગવાઈ, પૂરક અનુદાનો, બચતો, પરતસોંપણીઓ અને પુનર્વિનિયોગ પૃથક રૂપે દર્શાવે છે અને વિનિયોગ અધિનિયમ દ્વારા અધિકૃત થયા હોય તેની સામે જુદી જુદી નિર્દિષ્ટ સેવાઓ પરના ખરેખર મૂડી અને મહેસૂલી ખર્ચ દર્શાવે છે. વિનિયોગ હિસાબો, આથી, નાણાકીય હિસાબોના પૂરક બને છે.

ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા વિનિયોગનું ઓડિટ એ સુનિશ્ચિત કરવા માગે છે કે જુદા જુદા અનુદાનોમાંથી ખરેખર કરવામાં આવેલો ખર્ચ વિનિયોગ અધિનિયમ હેઠળ આપવામાં આવેલી અધિકૃતતા મુજબ હતો અને બિન-મતપાત્ર ખર્ચ પણ તે અંગેની બંધારણની જોગવાઈઓ મુજબ જ કરવામાં આવ્યો હતો. તે એ પણ સુનિશ્ચિત કરે છે કે આ રીતે કરવામાં આવેલો ખર્ચ કાયદો, સંબંધિત નિયમો, નિયમનો અને સૂચનાઓ સાથે સુસંગત છે.

3.3 અંદાજપત્રીય અને હિસાબી પ્રક્રિયાની સંપૂર્ણતા પર ટિપ્પણી

3.3.1 કાયદાકીય સત્તા વિના કરવામાં આવેલો ખર્ચ

ગુજરાત અંદાજપત્ર નિયમાવલી, 1983 અનુસાર, અંદાજપત્રીય જોગવાઈ વિના અથવા પૂરક અનુદાન/વિનિયોગની અપેક્ષાએ અથવા પુનર્વિનિયોગ દ્વારા ભંડોળની જોગવાઈ કર્યા પહેલા કોઈ પણ સદર હેઠળ ખર્ચ કરી શકાય નહીં.

ઓડિટ ચકાસણીમાં બહાર આવ્યું હતું કે, 2021-22 દરમિયાન અંદાજપત્રીય જોગવાઈ વિના કુલ ₹ 95.03 કરોડનો ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો. 2021-22 દરમિયાન, અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓ વિના, જે હિસાબી સદરો હેઠળ ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો તેની વિગતો કોઠા 3.4માં આપેલી છે:

કોઠો 3.4: 2021-22 દરમિયાન અંદાજપત્રીય જોગવાઈ વિના કરેલા ખર્ચનો સારાંશ

(₹ કરોડમાં)

ક્રમ સં.	અનુદાન સંખ્યા અને હિસાબી સદર, જ્યાં અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓ વિના ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો	અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓ વિનાનો ખર્ચ
1	102-2217-80-191-10	વાણિજ્યિક એકમોને મિલકત વેરામાં છૂટ
2	102-2217-80-192-06	વાણિજ્યિક એકમોને મિલકત વેરામાં છૂટ
કુલ		95.03

સ્રોત: 2021-22 માટેના વિનિયોગ હિસાબો

3.3.2 બિનજરૂરી પૂરક જોગવાઈ

2021-22 દરમિયાન, 5 અનુદાનો /વિનિયોગોમાં એકંદરે ₹ 366.40 કરોડની પૂરક જોગવાઈઓ (દરેક કિસ્સામાં ₹ 5 કરોડ અથવા વધુ) કરવામાં આવી હતી, જે બિનજરૂરી પુરવાર થઈ હતી. કોઠા 3.5માં આપેલી વિગતો મુજબ આ પાંચ કિસ્સાઓમાં કરવામાં આવેલો ખર્ચ મૂળ જોગવાઈના સ્તર સુધી પણ પહોંચી શક્યો ન હતો.

કોઠો 3.5: બિનજરૂરી પુરવાર થયેલી પૂરક જોગવાઈ (દરેક કિસ્સામાં ₹ 5 કરોડ અથવા વધુ)

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	અનુદાનનો નંબર અને નામ	મૂળ જોગવાઈ	ખરેખર ખર્ચ	મૂળ જોગવાઈમાંથી બચત	બિનજરૂરી પૂરક જોગવાઈ
મહેસૂલ - મતપાત્ર					
1	22 -નાગરિક પુરવઠો	830.02	827.76	2.26	145.28
2	49 - ઉદ્યોગો	4,794.60	4,789.11	5.49	64.40
3	70 - સામૂહિક વિકાસ	3,091.36	2,169.32	922.04	35.48
4	86 - માર્ગો અને પુલો	3,714.01	3,607.04	106.97	113.82
મૂડી - મતપાત્ર					
5	13 -ઊર્જા યોજનાઓ	3,266.01	3,138.98	127.03	7.42
કુલ		15,696.00	14,532.21	1,163.79	366.40

સ્રોત: 2021-22ના વિનિયોગ હિસાબો

3.3.3 ભંડોળોનો બિનજરૂરી પુનવિનિયોગ

પુનવિનિયોગ એ જેમાં બચતની ધારણા હોય તેવા વિનિયોગના એક એકમમાંથી તેના બીજા એકમમાં, જેમાં અધિક ભંડોળની જરૂર વર્તાતી હોય તેમાં ભંડોળની તબદીલી છે.

સાત પેટા-સદરોમાં, મૂળ અને પૂરક જોગવાઈઓમાં ₹ 68.30 કરોડની (દરેક કિસ્સામાં ₹ 10 લાખથી વધુ) બચત થઈ હતી. પરિશિષ્ટ 3.2માં આપેલી વિગતો મુજબ, આ પેટા-સદરોમાં કરવામાં આવેલો ₹ 48.75 કરોડનો પુનવિનિયોગ બિનજરૂરી પુરવાર થયો હતો.

જેના માટે પુનવિનિયોગનો આશરો લેવામાં આવ્યો હતો તે, ₹ 68.30 કરોડની નોંધપાત્ર બચત દર્શાવે છે કે, અંદાજપત્રીય ફાળવણીનું આયોજન અને તેની દેખરેખ તથા તેનો ઉપયોગ કરવામાં રાજ્ય સરકાર નબળી પડી છે.

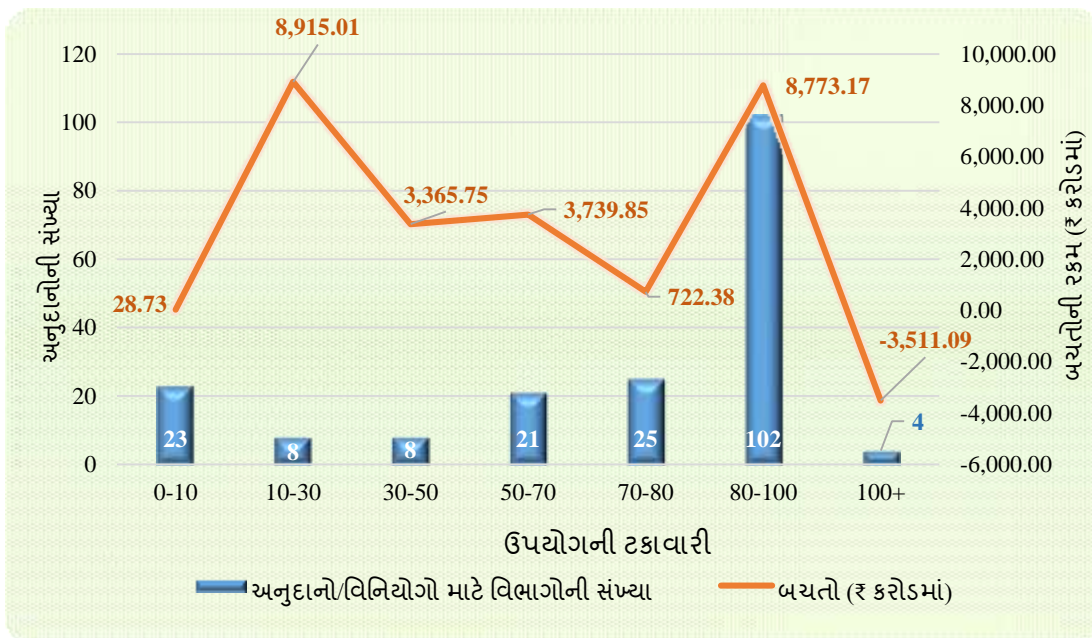
3.3.4 વણવપરાયેલી જોગવાઈઓ અને પરતસોંપણી કરેલા વિનિયોગો અને/અથવા મોટી બચતો/પરતસોંપણીઓ

3.3.4.1 અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓના અલ્પ ઉપયોગના કારણે નોંધપાત્ર બચતો

ગુજરાત સરકારના 27 વિભાગો દ્વારા સંચાલન કરવામાં આવતા અનુદાનો માટે 108 માંગણીઓ હતી જે 2021-22 દરમિયાન 191 અનુદાનો/વિનિયોગોમાં¹ પરિણમી હતી.

2021-22 દરમિયાન 191 અનુદાનો/વિનિયોગો પૈકી 159માં ₹ 25,544.89 કરોડની એકંદર કુલ બચતો થઈ હતી, જેમાંથી 39 અનુદાનો/વિનિયોગોમાં અંદાજપત્રીય ફાળવણીના 50 ટકા કરતા ઓછો વપરાશ થયો હતો. બચતોના હિસાબે બનાવેલા જૂથ મુજબ અનુદાનો/વિનિયોગોની વહેંચણી નીચે મુજબ છે.

આલેખ 3.4: અનુદાન/વિનિયોગનો વિભાગ-વાર ઉપયોગ

191 અનુદાનો/વિનિયોગો પૈકી 16માં 2021-22 દરમિયાન અંદાજપત્રીય ફાળવણી ₹ એક કરોડ કરતાં અધિક હતી અને અંદાજપત્રનો ઉપયોગ 50 ટકા કરતાં ઓછો હતો. જ્યારે પાંચ અનુદાનો/વિનિયોગોએ છેલ્લા પાંચ વર્ષો (2017-22) દરમિયાન સતત ઓછો ઉપયોગ દર્શાવ્યો

¹ અનુદાન (મહેસૂલ મતપાત્ર અને મૂડી મતપાત્ર), વિનિયોગ (મહેસૂલ બિન-મતપાત્ર અને મૂડી બિન-મતપાત્ર)

હતો ત્યારે બે અનુદાનો/વિનિયોગોએ છેલ્લા પાંચ વર્ષોમાંથી ચાર વર્ષોમાં ઓછો વપરાશ દર્શાવ્યો હતો (કોઠો 3.6).

કોઠો: 3.6: અનુદાનો/વિનિયોગોના વિભાગો જેમાં અંદાજપત્રનો ઉપયોગ 50 ટકા કરતાં ઓછો હતો

ક્રમાંક	અનુદાન/વિનિયોગનો વિભાગ	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	વર્ષોની સંખ્યા ²	અંદાજપત્ર 2021-22	કુલ અંદાજપત્ર (5 વર્ષ)
		(ટકામાં)						(₹ કરોડમાં)	
1	0005-સહકાર મૂડી મતપાત્ર	53.39	24.71	51.32	52.72	30.72	2	72.78	447.80
2	0006- મત્સ્યોદ્યોગ મૂડી મતપાત્ર	35.90	9.34	0.50	5.95	23.86	5	144.16	1,123.41
3	0019-નાણા વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ મહેસૂલ મતપાત્ર	0.59	0.69	0.86	0.80	15.69	5	10,093.26	44,782.43
4	0021-અન્ન, નાગરિક પુરવઠો અને ગ્રાહક બાબતોનો વિભાગ મહેસૂલ મતપાત્ર	87.72	54.53	59.91	37.88	27.00	2	83.67	269.47
5	0023-અન્ન મૂડી મતપાત્ર	23.16	83.15	70.81	60.81	49.99	2	25.58	412.13
6	0056-શ્રમ અને રોજગાર વિભાગ મહેસૂલ મતપાત્ર	62.64	30.30	23.18	29.91	49.41	4	16.25	106.74
7	0057-શ્રમ અને રોજગાર મૂડી મતપાત્ર	45.72	15.14	16.45	9.11	20.13	5	45.51	243.91
8	0061-કાયદા વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ મૂડી મતપાત્ર	24.99	27.79	21.92	42.49	5.18	5	3.53	8.04
9	0066-સિંચાઈ અને જમીન સંરક્ષણ મૂડી મતપાત્ર	98.17	98.94	98.90	66.18	49.07	1	4,737.90	22,390.49
10	0075-બંદરો અને પરિવહન વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ. મહેસૂલ મતપાત્ર	80.29	89.39	54.88	51.02	33.26	1	66.94	319.61
11	0075- બંદરો અને પરિવહન વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ. મૂડી મતપાત્ર	100.00	41.65	75.17	13.04	0.01	3	23.01	93.44
12	0079-કુદરતી આફતોના હિસાબે રાહત મૂડી મતપાત્ર	37.64	86.71	85.68	99.94	28.10	2	274.01	901.41
13	0082-મહેસૂલ વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ. મહેસૂલ મતપાત્ર	31.59	85.05	45.73	23.84	23.86	4	1.21	13.63
14	0084-બિન-રહેણાંક મકાનો મૂડી મતપાત્ર	50.83	53.29	42.61	33.68	37.97	3	1,102.47	6,475.24
15	0085-રહેણાંક મકાનો મૂડી મતપાત્ર	78.19	54.99	39.78	42.34	31.67	3	166.62	1,211.86

² વર્ષોની સંખ્યા જેમાં અંદાજપત્રનો ઉપયોગ 50 ટકા કરતાં નીચે હતો.

ક્રમાંક	અનુદાન/વિનિયોગનો વિભાગ	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	વર્ષોની સંખ્યા ²	અંદાજપત્ર 2021-22	કુલ અંદાજપત્ર (5 વર્ષ)
		(ટકામાં)						(₹ કરોડમાં)	
16	0093-અનુસૂચિત જનજાતિનું કલ્યાણ મૂડી મતપાત્ર	43.09	9.35	32.31	6.04	41.96	5	67.20	206.45

સ્રોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

ઉપરાંત, પરિશિષ્ટ 3.3માં દર્શાવ્યા મુજબ, 2021-22 દરમિયાન 191 અનુદાનો/વિનિયોગો પૈકી 159માં ₹ 25,544.89 કરોડની થયેલી એકંદર બચતમાંથી ₹ 24,552.29 કરોડની રકમની 96.11 ટકા જેટલી બચત (પ્રત્યેક કિસ્સામાં ₹ 50 કરોડ અને વધુ) 43 અનુદાનો/વિનિયોગોમાં થઈ હતી.

3.3.4.2 નોંધપાત્ર પરત ચૂકવણીઓ

ગુજરાત અંદાજપત્રીય નિયમાવલી, 1983ના ફકરા 103 મુજબ, નિયંત્રણ અધિકારીઓએ તમામ અપેક્ષિત બચતો સંપૂર્ણ માહિતી અને કારણો સહિત વહીવટી વિભાગને જણાવવી જોઈએ.

191 અનુદાનો/વિનિયોગો પૈકી, 45માં, મૂળ જોગવાઈ અથવા પૂરક જોગવાઈનો મોટો હિસ્સો વર્ષ દરમિયાન જરૂરી/ઉપયોગમાં આવ્યો ન હતો જે માર્ચ 2022ના અંતે દરેક અનુદાનમાં ₹ 50 કરોડ અને વધુની નોંધપાત્ર પરતસોંપણીમાં પરિણમ્યો હતો જે કોઠા 3.7ની વિગતો મુજબ છે.

કોઠો 3.7: માર્ચ 2022ના અંતે ₹ 50 કરોડ કરતાં અધિક ભંડોળની પરતસોંપણીની વિગતો

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	અનુદાન નં..	મૂળ	પૂરક	કુલ જોગવાઈ	ખરેખર ખર્ચ	બચત (-) /અધિક (+)	પરત સોંપણીની રકમ
1	0002-RV	4,023.97	0.00	4,023.97	2,710.19	(-)1,313.78	1,311.73
2	0005-CV	72.78	0.00	72.78	22.36	(-)50.42	51.77
3	0006-CV	144.16	0.00	144.16	34.40	(-)109.76	109.76
4	0009-RV	29,880.57	1,218.48	31,099.05	33,830.82	(+)2,731.76	514.81
5	0009-CV	431.89	0.00	431.89	301.23	(-)130.66	127.72
6	0013-CV	3,266.01	7.42	3,273.43	3,138.98	(-)134.45	134.88
7	0016-RV	345.47	0.00	345.47	277.77	(-)67.70	67.65
8	0018-RV	12,368.00	0.00	12,368.00	11,567.82	(-)800.18	785.78
9	0019-RV	10,093.26	0.00	10,093.26	1,583.95	(-)8,509.32	8,511.53
10	0020-RC	24,696.03	0.00	24,696.03	23,933.17	(-)762.86	531.05
11	0021-RV	83.67	0.00	83.67	22.59	(-)61.08	61.07
12	0026-RV	776.80	0.00	776.80	620.77	(-)156.04	156.10
13	0026-CV	558.61	0.00	558.61	506.13	(-)52.48	52.60
14	0040-RV	2,335.36	0.00	2,335.36	2,095.53	(-)239.83	177.35
15	0043-RV	6,023.07	0.00	6,023.07	5,144.68	(-)878.39	876.36
16	0046-CV	951.66	0.00	951.66	804.21	(-)147.45	147.45
17	0049-RV	4,794.60	64.40	4,859.00	4,789.11	(-)69.88	67.76

ક્રમાંક	અનુદાન નં.	મૂળ	પૂરક	કુલ જોગવાઈ	ખરેખર ખર્ચ	બચત (-) /અધિક (+)	પરત સોંપણીની રકમ
18	0049-CV	502.39	0.00	502.39	351.26	151.13	151.13
19	0057-RV	1,111.90	0.00	1,111.90	911.66	(-)200.25	188.01
20	0060-RV	1,053.42	0.00	1,053.42	921.75	(-)131.67	137.93
21	0065-CV	3,466.34	0.00	3,466.34	2,803.86	(-)662.48	664.06
22	0066-RV	1,193.68	0.00	1,193.68	1,102.88	(-)90.81	103.61
23	0066-CV	4,737.90	0.00	4,737.90	2,325.01	(-)2,412.89	2,413.85
24	0068-RC	210.00	0.00	210.00	158.62	(-)51.38	51.36
25	0070-RV	3,091.36	35.48	3,126.84	2,169.32	(-)957.52	956.23
26	0071-RV	2,468.53	0.00	2,468.53	1,615.20	(-)853.34	8,533.34
27	0072-RV	138.20	0.00	138.20	74.29	(-)63.92	63.92
28	0074-RV	727.59	70.80	798.39	765.14	(-)33.25	125.22
29	0074-CV	501.73	0.00	501.73	391.06	(-)110.67	110.67
30	0077-RV	279.13	0.00	279.13	206.19	(-)72.94	66.87
31	0079-RV	2,798.84	1,599.39	4,398.23	4,632.27	(+)234.04	768.71
32	0079-CV	274.01	0.00	274.01	77.00	(-)197.01	197.01
33	0084-CV	1,102.47	0.00	1,102.47	418.57	(-)683.90	682.35
34	0085-CV	166.62	0.00	166.62	52.77	(-)113.85	113.29
35	0086-RV	3,714.01	113.81	3,827.82	3,607.04	(-)220.79	133.64
36	0087-CV	294.33	0.00	294.33	179.52	(-)114.81	114.58
37	0092-RV	2,134.78	0.00	2,134.78	1,964.19	(-)170.59	161.76
38	0092-CV	602.46	0.00	602.46	551.28	(-)51.18	51.18
39	0095-RV	4,502.96	0.00	4,502.96	4,030.38	(-)472.58	451.10
40	0095-CV	793.34	66.56	859.90	801.15	(-)58.74	75.39
41	0096-RV	9,119.21	0.00	9,119.21	8,028.06	(-)1,091.15	1,026.66
42	0096-CV	4,673.91	0.00	4,673.91	4,285.56	(-)388.35	462.78
43	0102-RV	9,656.32	0.00	9,656.32	8,447.10	(-)1,209.22	1,209.20
44	0106-RV	2,663.81	1,005.44	3,669.25	3,473.51	(-)195.73	188.52
45	0108-RV	854.31	0.00	8,54.31	660.70	(-)193.61	193.61
કુલ		1,63,679.46	4,181.79	1,67,861.25	1,46,389.04	21,472.21	33,081.35

સ્રોત: 2021-22ના વિનિયોગ હિસાબો; RV: મહેસૂલ મતપાત્ર; RC: મહેસૂલ બિન-મતપાત્ર; CV: મૂડી મતપાત્ર

ઉપરાંત, 45 માંથી ચાર અનુદાનો/વિનિયોગોમાં કરેલી ₹ 221.11 કરોડની પૂરક જોગવાઈ બિનજરૂરી પૂરવાર થઈ હતી, કારણ કે આ ચાર અનુદાનો/વિનિયોગોમાંથી ₹ 1,292.51 કરોડની પરતસોંપણી કરવામાં આવી હતી.

કેટલાક વિભાગો દ્વારા માંગણી કરીને મેળવવામાં આવેલી અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓ ખરેખર જરૂરિયાત કરતાં ઘણી વધારે હતી અને તેનો ઉપયોગ કરવામાં તેમની અસમર્થતા અન્ય પ્રાથમિકતાવાળા ક્ષેત્રોને સંસાધનોની ફાળવણીથી વંચિત રાખે છે અને જાહેર નાણા પર વિધાનસભાનાં બિન-અસરકારક નિયંત્રણ તરફ દોરી જાય છે.

3.3.5 અધિક ખર્ચ અને તેનું નિયમિતીકરણ

ભારતના બંધારણની કલમ 205 અનુસાર, રાજ્ય સરકાર સંચિત નિધિમાંથી કોઈ નાણા ઉપાડી શકે નહીં સિવાય કે તેના માટે રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા કાયદા હેઠળ વિનિયોગ કરવામાં આવ્યો હોય.

3.3.5.1 વર્ષ 2021-22 દરમિયાન અધિક ખર્ચ

2021-22 દરમિયાન, ચાર અનુદાનો/વિનિયોગોમાં ₹ 3,511.09 કરોડનો અધિક ખર્ચ થયો હતો જે રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા નિયમિત કરાવવો જરૂરી હતો (કોઠો 3.8).

કોઠો 3.8: 2021-22 દરમિયાન નિયમિત કરાવવો જરૂરી એવો જોગવાઈ કરતાં થયેલો અધિક ખર્ચ (₹ કરોડમાં)

અનુદાન નં.	અનુદાનનું નામ	કુલ અનુદાન	ખરેખર ખર્ચ	અધિક ખર્ચ
મહેસૂલ મતપાત્ર				
9	શિક્ષણ	31,099.05	33,830.81	2,731.76
73	પંચાયત, ગ્રામ્ય આવાસન અને ગ્રામ વિકાસ વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ	882.17	1,427.43	545.26
79	કુદરતી આફતોના હિસાબે રાહત	4,398.23	4,632.27	234.04
મહેસૂલ બિન-મતપાત્ર				
26	વન	0.61	0.64	0.03
કુલ		36,380.06	39,891.15	3,511.09

સ્રોત: 2021-22 ના વિનિયોગ હિસાબો

જોગવાઈ કરતાં વધારે ખર્ચ અંદાજપત્રીય અને નાણાકીય નિયંત્રણની પદ્ધતિને બિન-અસરકારક બનાવે છે અને જાહેર સંસાધનોના વ્યવસ્થાપનમાં નાણાકીય ગેરશિસ્તને પ્રોત્સાહન આપે છે.

3.3.5.2 કેટલાક અનુદાનોમાં સતત વધારે પડતો ખર્ચ

દર વર્ષે થતો અધિક ખર્ચ દર્શાવે છે કે વિભાગનું અંદાજપત્રીય નિયંત્રણ બિન-અસરકારક છે અને અંદાજપત્રીય અંદાજો વાસ્તવિક રીતે તૈયાર કરવામાં આવતા નથી.

ઓડિટે અનુદાન નં. 73માં (મહેસૂલ મતપાત્ર) 2012-13થી સતત વધારો જોયો હતો. મુજબ છેલ્લા પાંચ વર્ષ (2017-22) દરમિયાન અંદાજપત્ર તૈયાર કરતી વખતે કરેલ અયોગ્ય અંદાજોના કારણે થયેલા અધિકની વિગતો કોઠા 3.9માં આપેલી છે:

કોઠો 3.9: સતત વધારો

(ર કરોડમાં)

ક્રમાંક	અનુદાન/વિનિયોગનું વર્ણન	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
1.	અનુદાન નં. 73 – પંચાયત, ગ્રામ્ય આવાસન અને ગ્રામ વિકાસ વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ (મહેસૂલ મતપાત્ર)					
	અનુદાન	800.15	703.07	790.19	856.17	882.17
	ખર્ચ	1,127.87	1,463.84	1,347.89	1,352.62	1427.43
	અધિક	327.72	760.77	557.70	496.45	545.26

સ્રોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

‘પંચાયતના કર્મચારીઓને નિવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ લાભો’, ‘પંચાયતના કર્મચારીઓને ગ્રેજ્યુઇટી’, અને ‘પંચાયતના કર્મચારીઓને કુટુંબ પેન્શન’ પેટા-સદર હેઠળ અધિક ખર્ચ જોવામાં આવ્યો હતો.

રાજ્ય સરકારે નિવૃત્તિ લાભોનો ચોક્કસાઇપૂર્વક અંદાજ બાંધવા માટે નિવૃત્તિ-યોગ્ય પંચાયતના કર્મચારીઓનો વિશ્વસનીય માહિતી સંગ્રહ નિભાવવો જોઇએ.

3.3.5.3 પાછલા નાણાકીય વર્ષોના અધિક ખર્ચનું નિયમિતીકરણ

2007-08થી 2011-12 અને 2013-14થી 2020-21 દરમિયાન કરવામાં આવેલો ₹ 10,855.75 કરોડનો અધિક ખર્ચ રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા નિયમિત કરવાનો હજી બાકી હતો. પાછલા નાણાકીય વર્ષોના નિયમિત કરવા જરૂરી અધિક ખર્ચની વિગતો પરિશિષ્ટ 3.4માં આપી છે.

3.4 અંદાજપત્રીય અને હિસાબી પ્રક્રિયાની પારદર્શિતા પર ટિપ્પણી

3.4.1 ઉચ્ચક અંદાજપત્રીય જોગવાઇઓ

એવા કેસો જેમાં તાકીદની પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે તુરંત પગલા લેવાનું શરૂ કરવાનું હોય અથવા યોજના/પરિયોજના જેને નાણાકીય વર્ષમાં હાથ ધરવા માટે સૈધ્ધાંતિક રૂપે સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હોય તેના પરના પ્રાથમિક ખર્ચને પહોંચી વળવા માટેના કિસ્સાઓ સિવાયના અંદાજોમાં ઉચ્ચક જોગવાઇ કરવાનું ગુજરાત અંદાજપત્રીય નિયમાવલી, 1983 પ્રતિબંધિત કરે છે. ઉચ્ચક અંદાજો સાથેની અંદાજપત્રીય નોંધમાં જોગવાઇને વાજબી ઠેરવવા માટેનું વિગતવાર સ્પષ્ટીકરણ આપવું જરૂરી છે. ખર્ચનો ચોક્કસ ઉદ્દેશ જાણ્યા વિનાની ઉચ્ચક જોગવાઇ પારદર્શિતાને અસર કરે છે.

અનુદાન નં. 19ના કિસ્સામાં, એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે નાણા વિભાગ 2012-13થી આગળ મુખ્ય સદર 2075-‘મોંઘવારી ભથ્થાના દરમાં વધારાના હિસાબે જવાબદારી’ હેઠળ દર વર્ષે ઉચ્ચક અંદાજપત્રીય જોગવાઇની ફાળવણી કરતો હતો. જો કે, કોઠા 3.10માં આપેલી વિગતો પ્રમાણે દર વર્ષે માર્ચ મહિનામાં નાણા વિભાગ દ્વારા તેની પરતસોંપણી કરવામાં આવતી હતી:

કોઠો 3.10: પૂરેપૂરી પરતસોંપણી કરેલી ઉચ્ચક જોગવાઈ

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	અનુદાન નં.	સદરની વિગતો	રકમ	પરતસોંપણી/પુનર્વિનિયોગ
2012-13	19	2075.00.001.01	2,500.00	2,500.00
2013-14	19	2075.00.001.01	3,000.00	3,000.00
2014-15	19	2075.00.001.01	3,500.00	3,500.00
2015-16	19	2075.00.001.01	3,500.00	3,500.00
2016-17	19	2075.00.001.01	4,500.00	4,500.00
2017-18	19	2075.00.001.01	6,000.00	6,000.00
2018-19	19	2075.00.001.01	7,000.00	7,000.00
2019-20	19	2075.00.001.01	7,500.00	7,500.00
2020-21	19	2075.00.001.01	8,000.00	8,000.00
2021-22	19	2075.00.001.01	8,000.00	8,000.00

સ્રોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

નાણા વિભાગનું પગલું સંબંધિત વિભાગો દ્વારા તેમના અંદાજપત્રીય અંદાજોમાં આવી જોગવાઈ કરવી તે ગુજરાત અંદાજપત્રીય નિયમાવલી, 1983ના ફકરા 38ની જોગવાઈને અનુરૂપ ન હતું.

3.5 અંદાજપત્રીય અને હિસાબી પ્રણાલીની અસરકારકતા પર ટિપ્પણીઓ

3.5.1 અંદાજપત્રના અનુમાનો અને અપેક્ષિત અને ખરેખર વચ્ચેનો ગાળો

2021-22 દરમિયાન 191 અનુદાનો/વિનિયોગોની સામે પૂરક અંદાજપત્ર સહિત અંદાજપત્ર, ખરેખર ખર્ચ અને અધિક/બચતોની સ્થિતિનો સારાંશ કોઠા 3.11માં આપ્યો છે.

કોઠો 3.11: અંદાજપત્રીય જોગવાઈની સામે ખર્ચની સ્થિતિનો સારાંશ

(₹ કરોડમાં)

મતપાત્ર/ બિન-મતપાત્ર	ખર્ચનો પ્રકાર	અંદાજપત્ર (મૂળ)	અંદાજપત્ર (પૂરક)	કુલ અંદાજપત્ર (O+S)	ખરેખર ખર્ચ	ચોખ્ખો અધિક/ બચત (-)	અધિક/ બચત %
મતપાત્ર	મહેસૂલ	1,43,302.47	9,439.99	1,52,742.46	1,37,448.57	(-)15,293.89	(-)10.01
	મૂડી	31,698.95	2,619.01	34,317.96	28,857.21	(-)5,460.75	(-)15.91
	લોન અને પેશગીઓ	1,426.03	3.08	1,429.11	1,071.04	(-)358.07	(-)25.06
	કુલ	1,76,427.45	12,062.08	1,88,489.53	1,67,376.82	(-)21,112.71	(-)11.20
બિન-મતપાત્ર	મહેસૂલ	26,182.24	137.20	26,319.44	25,445.32	(-)874.12	(-)3.32
	મૂડી	89.07	36.22	125.29	97.27	(-)28.02	(-)22.36
	જાહેર ઋણ	24,330.03	124.93	24,454.96	24,436.01	(-)18.95	(-)0.08
	કુલ	50,601.34	298.35	50,899.69	49,978.60	(-)921.09	(-)1.81
એકંદર કુલ		2,27,028.79	12,360.43	2,39,389.22	2,17,355.42	(-)22,033.80	(-)9.20

સ્રોત: 2021-22ના વિનિયોગ હિસાબો

કોઠો 3.12: 2017-22 દરમિયાન મૂળ અંદાજપત્ર, સુધારેલા અંદાજો અને ખરેખર ખર્ચ

(₹ કરોડમાં)

	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
મૂળ અંદાજપત્ર	1,72,179.24	1,83,666.38	2,04,815.00	2,17,287.24	2,27,028.79
પૂરક અંદાજપત્ર	10,792.08	16,909.59	9,456.22	11,489.15	12,360.43
કુલ અંદાજપત્ર (મૂળ+ પૂરક)	1,82,971.32	2,00,575.97	2,14,271.22	2,28,776.39	2,39,389.22
ખરેખર ખર્ચ	1,61,063.09	1,80,479.68	1,88,278.95	2,00,215.82	2,17,355.42
ચોખ્ખી બચત /અધિક	(-) 21,908.23	(-) 20,096.29	(-) 25,992.27	(-)28,560.57	(-)22,033.80
બચતની ટકાવારી	(-)11.97	(-)10.02	(-) 12.13	(-)12.48	(-)9.20

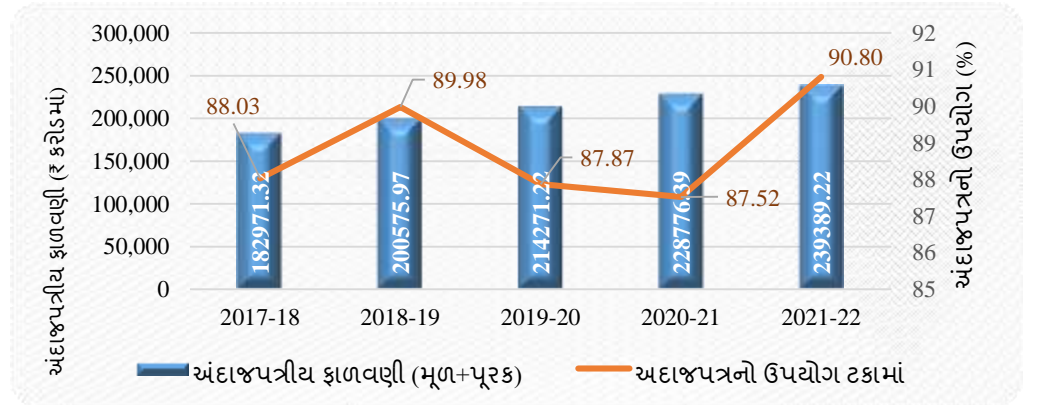
સ્રોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

કોઠા 3.12માં જોઈ શકાય છે એ મુજબ, 2020-21ની 12.48 ટકાની બચતની તુલનાએ 2021-22 દરમિયાન 9.20 ટકાની એકંદર બચત થઈ હતી.

3.5.1.1 અંદાજપત્રીય ભંડોળોનો ઇષ્ટતમથી ઓછો ઉપયોગ

છેલ્લા પાંચ વર્ષો દરમિયાન પ્રતિ વર્ષ રાજ્ય સરકાર દ્વારા અંદાજપત્રનો ઉપયોગ ઇષ્ટતમ કરતાં ઓછો રહ્યો હતો. છેલ્લા પાંચ વર્ષ (2017-22) દરમિયાન અંદાજપત્રના ઉપયોગનું પ્રમાણ આલેખ 3.5માં દર્શાવ્યું છે:

આલેખ 3.5: 2017-22 દરમિયાન અંદાજપત્રનો ઉપયોગ

આલેખ 3.5માં જોઈ શકાય છે કે, છેલ્લા પાંચ વર્ષો દરમિયાન રાજ્ય સરકાર દ્વારા અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓનો ઉપયોગ 87.52 ટકાથી 90.80 ટકાની વચ્ચે રહ્યો હતો. ફાળવવામાં આવેલા ભંડોળોમાં મોટી રકમોની બચતો જરૂરિયાતોની અચોક્કસ આકારણી અને ધારેલા હેતુઓ માટે ભંડોળોનો ઉપયોગ કરવામાં અપૂરતી ક્ષમતા, બન્ને દર્શાવે છે.

3.5.1.2 અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓમાંથી વિચલન માટે ખૂટતા/અપૂર્ણ સ્પષ્ટીકરણો

મંજૂર થયેલા અંદાજપત્રની સામે ખર્ચ દર્શાવવા ઉપરાંત, વિનિયોગ હિસાબોમાં અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓથી (મૂળ વત્તા પૂરક) નોંધપાત્ર ખર્ચના વિચલનના કિસ્સાઓમાં સંબંધિત વિભાગો દ્વારા આપવામાં આવેલા સ્પષ્ટીકરણો પણ સામેલ હોય છે. પેટા-સદરના સ્તરે (વિનિયોગનો એકમ)

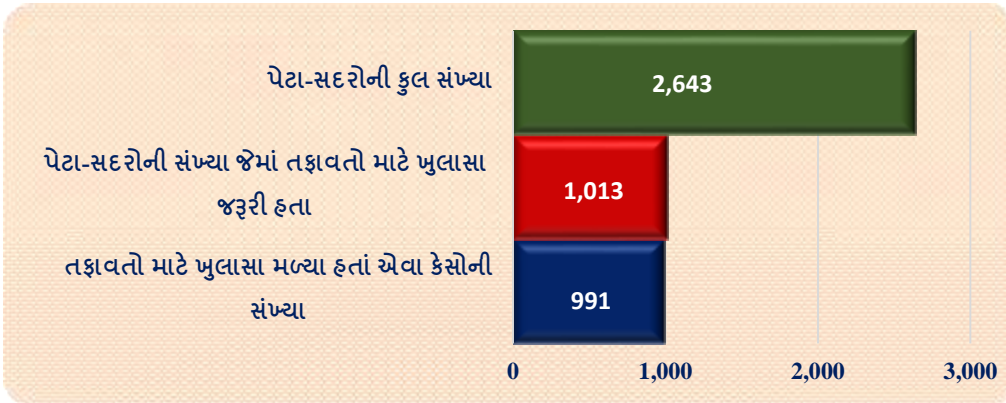
આવા વિચલનો માટે કેટલી હદની બહાર સંબંધિત વિભાગો દ્વારા સ્પષ્ટીકરણ જરૂરી છે તે રાજ્યની જાહેર હિસાબ સમિતિ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે.

પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) વિભાગના નિયંત્રણ અધિકારીઓને વિનિયોગ હિસાબોનો મુસદ્દો પૂરો પાડે છે અને મંજૂર થયેલી અંદાજપત્રીય ફાળવણીઓના સંદર્ભમાં જાહેર હિસાબ સમિતિ દ્વારા નિયત મર્યાદાઓ બહાર ખર્ચમાં વધઘટ માટેના કારણો/સ્પષ્ટીકરણોની માંગ કરે છે. ઓક્ટોબર 1994માં જાહેર હિસાબ સમિતિ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલી મર્યાદાઓ પરિશિષ્ટ 3.5માં દર્શાવી છે.

191 અનુદાન/વિનિયોગો³ પૈકી, 158 અનુદાનો/વિનિયોગોની બાબતમાં વિચલનના કારણો જરૂરી હતાં. 2021-22ના વિનિયોગ હિસાબોનું ઓડિટ અને હિસાબી ડેટાના વિશ્લેષણમાં જોવામાં આવ્યું હતું કે નિયંત્રણ અધિકારીઓ દ્વારા 158 અનુદાનો/વિનિયોગો પૈકી 14 બાબતોમાં અંદાજપત્રીય ફાળવણીઓ સામે ખર્ચના વિચલનો માટે સ્પષ્ટીકરણો આપવામાં આવ્યાં ન હતાં. પેટા-સદરોની દ્રષ્ટિએ 1,013 પેટા-સદરોમાંથી 22માં સ્પષ્ટીકરણો રજૂ કરવામાં આવ્યાં ન હતાં.

પેટા-સદરોની કુલ સંખ્યા, વિચલનો માટે સ્પષ્ટીકરણ જરૂરી હોય એવા પેટા-સદરોની સંખ્યા અને જેમાં સ્પષ્ટીકરણો મળ્યા હતાં એવા પેટા-સદરોની સંખ્યા આલેખ 3.6માં દર્શાવી છે. આ બાબતમાં સંબંધિત વિગતો પરિશિષ્ટ 3.6માં દર્શાવી છે.

આલેખ 3.6: અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓની સામે ખુલાસા વિનાના વિચલનોનો સારાંશ

અંદાજપત્રીય ફાળવણી અને તેના વપરાશ વચ્ચેના વિચલન માટે સ્પષ્ટીકરણનો અભાવ સરકારના નાણાકીય ઉત્તરદાયિત્વની ખાતરી કરવાના ઉપાય તરીકે અંદાજપત્ર પર વિધાનસભાનું નિયંત્રણ અવરોધે છે

3.5.1.3 વિનિયોગના પ્રાથમિક એકમમાં અંદાજપત્રીય વિચલન

પેટા-સદર એ વિનિયોગનો પ્રાથમિક એકમ છે, અને વિનિયોગના હિસાબો એ રીતે જાહેર હિસાબ સમિતિ દ્વારા નિયત માપદંડો મુજબ પેટા-સદર સ્તરે અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓથી ખર્ચના વિચલનના કિસ્સાઓ બહાર લાવે છે.

³ અનુદાન (મહેસૂલ મતપાત્ર, મૂડી મતપાત્ર), વિનિયોગો (મહેસૂલ બિન-મતપાત્ર, મૂડી બિન-મતપાત્ર)

ઉપરોક્ત આલેખ 3.6ની વિગતો મુજબ, રાજ્યના વિનિયોગ હિસાબોમાં વિનિયોગના આવા 2,643 એકમો છે. કદ અને કુલ અંદાજપત્રીય ફાળવણી અનુસાર પેટા-સદરોની વહેંચણી કોઠા 3.13માં આપવામાં આવી છે.

કોઠા 3.13: કદ અને કુલ અંદાજપત્રીય ફાળવણી મુજબ પેટા-સદરોની વહેંચણી

અંદાજપત્રીય ફાળવણી (₹ માં)	પેટા-સદરોની સંખ્યા	પેટા-સદરોનો હિસ્સો (ટકા)	કુલ અંદાજપત્ર (₹ કરોડમાં)	અંદાજપત્રમાં પેટા-સદરોનો હિસ્સો (ટકા)
15 લાખથી ઓછા	443	16.76	12.64	0.01
15 લાખ - 50 લાખ	224	8.48	65.56	0.03
50 લાખ - 1 કરોડ	154	5.82	105.22	0.04
1 કરોડ - 10 કરોડ	764	28.91	2,909.75	1.22
10 કરોડ - 100 કરોડ	754	28.53	26,606.56	11.11
100 કરોડ અને વધુ	304	11.50	2,09,689.49	87.59
કુલ	2,643	100	2,39,389.22	100

સ્રોત: 2021-22ના વિનિયોગ હિસાબો

કોઠા 3.13માં જોઈ શકાય છે એ મુજબ, 12 ટકા પેટા-સદરો કુલ અંદાજપત્રીય ફાળવણીનો 87.59 જેટલો હિસ્સો આવરી લે છે જ્યારે 16.76 ટકા પેટા-સદરો કુલ ફાળવણીનો માત્ર 0.01 ટકા હિસ્સો આવરી લે છે. આમ, વિનિયોગના એકમને, વિધાનસભાના નિયંત્રણમાં વધારો તેમજ અંદાજપત્રનો વહીવટ સરળ બનાવવા માટે, સદરોની સંખ્યા અને સદરોનું કદ બન્ને રીતે તર્કસંગત કરવાની જરૂર છે.

3.5.2 અંદાજપત્ર અને વૈકલ્પિક કિંમત

ઘણી વખત, મૂળ/પૂરક જોગવાઈ મેળવતી વખતે, વિભાગો જુદી જુદી યોજનાઓ/પ્રવૃત્તિઓ હેઠળ જુદા જુદા હેતુઓ માટે મોટી વધારાની જરૂરિયાતો વિધાનસભાને જણાવે છે, પરંતુ છેવટે મૂળ અંદાજપત્રીય જોગવાઈ અને પૂરક જોગવાઈ અથવા તેના ભાગ કરતાં ઓછો ખર્ચ થાય છે. પરિણામે, વણવપરાયેલા ભંડોળનો ઉપયોગ કરી શકાતો નથી. એજ સમયે, ભંડોળના અભાવે ઘણી યોજનાઓ અપૂર્ણ રહે છે. આમ, અપૂર્ણ યોજનાઓના ઇચ્છિત લાભો જાહેર જનતા સુધી પહોંચી શકતા નથી. આનાથી યોજનાઓના ખર્ચમાં પણ વધારો થાય છે.

જો કે, મૂડી વિભાગની 21 યોજનાઓમાં (પરિશિષ્ટ 3.7), એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે સંબંધિત વિભાગો મૂળ જોગવાઈના (₹ 50 કરોડ અથવા વધુ) 50 ટકા કરતાં વધારે ઉપયોગ કરી શક્યાં ન હતાં જે વર્ષના અંતે આ 21 યોજનાઓમાં ₹ 3,528.83 કરોડની બચત તરફ દોરી ગયું હતું.

વર્ષ 2021-22 માટેના નાણાકીય હિસાબો, ભાગ IIના પરિશિષ્ટ IXમાં વધુમાં એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે માર્ગ અને મકાન વિભાગ અને નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવઠો અને કલ્પસર વિભાગમાં 176 અપૂર્ણ મૂડી યોજનાઓ (અંદાજિત ખર્ચ: ₹ 10,747.99 કરોડ) હતી જેમાં 31 માર્ચ 2022 સુધીમાં ₹ 7,477.97 કરોડનો ઉત્તરોત્તર ખર્ચ થયો હતો. આ યોજનાઓ નવેમ્બર 2015 અને માર્ચ

2022 વચ્ચે પૂર્ણ થવાનો લક્ષ્યાંક હતો. જો યોગ્ય આયોજન થયું હોત તો, 21 યોજનાઓમાં વણવપરાયેલું (પરિશિષ્ટ 3.7) ₹ 3,528.83 કરોડનું ભંડોળ, ભંડોળની અછતનો સામનો કરતી અન્ય યોજનાઓ/કાર્યક્રમોને ફાળવી શકાયું હોત.

3.5.3 અંદાજપત્રમાં મોટી નીતિવિષયક જાહેરાતો અને તેનું અમલીકરણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે પૂરું પાડવામાં આવેલું ખરેખર ભંડોળ

કાર્યક્રમની માર્ગદર્શિકા/પદ્ધતિઓની મંજૂરીનો અભાવ, વહીવટી મંજૂરીનો અભાવ, અંદાજપત્રીય ફાળવણી છુટી ન કરવી, વગેરે કારણોસર રાજ્ય સરકાર દ્વારા હાથ ધરવામાં આવતી ઘણી નીતિવિષયક પહેલનો અંશતઃ અમલ થાય છે અથવા અમલ થતો નથી. આ માત્ર લાભાર્થીઓને ઈચ્છિત લાભોથી વંચિત રાખતું નથી. પરંતુ અન્ય વિભાગોને આવી યોજનાઓમાં થયેલી બચતોના ભંડોળથી વંચિત રાખે છે, જેનો તેઓ ઉપયોગ કરી શક્યા હોત.

વર્ષ 2021-22 માટેના નાણાકીય હિસાબોના ભાગ IIનું પરિશિષ્ટ XI, વર્ષ દરમિયાન લેવામાં આવેલા નીતિવિષયક મુખ્ય નિર્ણયો અથવા અંદાજપત્રમાં સૂચિત નવી યોજનાની વિગતો આપે છે. 2021-22 દરમિયાન, 25 નવી યોજનાઓ/મોટી નીતિવિષયક જાહેરાતો રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવી હતી. ઓડિટના અવલોકન મુજબ, આમાંથી 20 યોજનાઓનો વર્ષ દરમિયાન અમલ કરવામાં આવ્યો હતો.

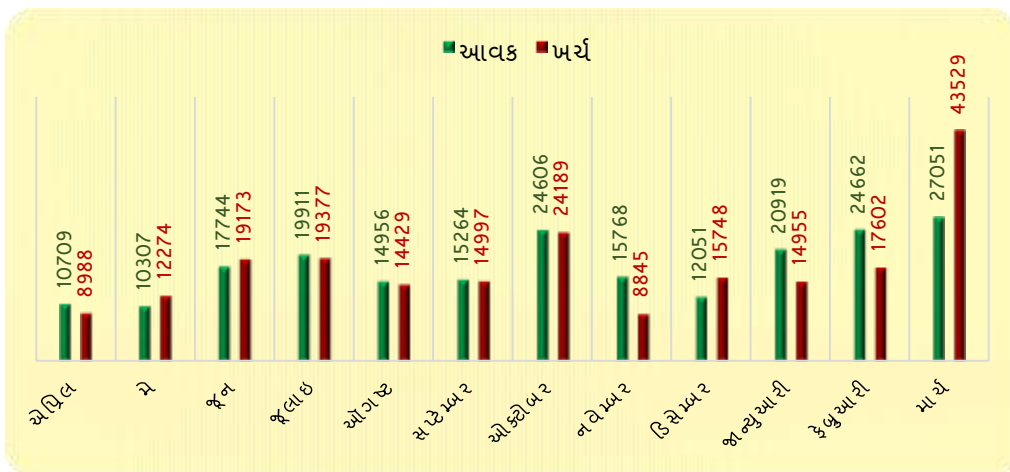
3.5.4 ખર્ચનો ધસારો

ગુજરાત અંદાજપત્રીય નિયમાવલી, 1983 અનુસાર, ખર્ચનો ધસારો, વિશેષ રૂપે નાણાકીય વર્ષના છેવટના મહિનાઓમાં, એ નાણાકીય ઔચિત્યનું ઉલ્લંઘન છે.

2021-22 દરમિયાન રાજ્યની તિજોરીમાં આવક અને ચૂકવણીઓનો માસિક પ્રવાહ આલેખ 3.7માં દર્શાવ્યો છે.

આલેખ 3.7: 2021-22 દરમિયાન માસિક આવક અને ખર્ચ

(₹ કરોડમાં)

(ખર્ચના આંકડા વસૂલાત બાદના છે)

આલેખ 3.7 માં જોઈ શકાય છે એ મુજબ, માર્ચમાં આવક અને ખર્ચનો પ્રવાહ નાણાકીય વર્ષ 2021-22 દરમિયાનના અન્ય મહિનાઓ કરતાં નોંધપાત્ર રીતે વધુ હતો.

મુખ્ય સદરો જેમાં કુલ ખર્ચના 50 ટકા કરતાં અધિક (દરેક કિસ્સામાં ₹ એક કરોડ કરતાં વધુ) ખર્ચ એકલા માર્ચ 2022માં કરવામાં આવ્યો હતો તેની વિગતો કોઠા 3.14માં આપી છે:

કોઠો 3.14: માર્ચ 2022માં ખર્ચનું પ્રમાણ

(₹ કરોડમાં)

મુખ્ય સદર	વર્ણન	1 st ત્રિમાસિક	2 nd ત્રિમાસિક	3 rd ત્રિમાસિક	4 th ત્રિમાસિક	કુલ ખર્ચ.	માર્ચમાં ખર્ચ	કુલ ખર્ચના ટકાની રીતે માર્ચમાં ખર્ચ
2048	ઘટાડા અથવા ઋણના નિવારણ માટે વિનિયોગ	0.00	0.00	0.00	1,500.00	1,500.00	1,500.00	100
2075	પરચૂરણ સામાન્ય સેવાઓ	0.03	1.67	14.15	27.16	43.01	26.16	60.81
2402	જમીન અને જળ સંરક્ષણ	0.37	0.49	0.45	8.91	10.22	8.62	84.37
2425	સહકાર	24.35	96.65	73.84	1,112.43	1,307.27	790.94	60.50
4058	સ્ટેશનરી અને પ્રિન્ટીંગ પર મૂડી જોગવાઈ	0.00	0.44	0.00	0.76	1.19	0.76	63.28
4225	અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ અને અન્ય પછાત વર્ગોના કલ્યાણ પર મૂડી જોગવાઈ	4.31	15.56	37.70	175.37	232.95	143.29	61.51
4401	પાક સંવર્ધન પર મૂડી જોગવાઈ	0.00	15.36	2.30	48.33	65.98	37.26	56.47
4435	અન્ય કૃષિ કાર્યક્રમો પર મૂડી જોગવાઈ	0.00	3.85	0.59	16.56	21.00	15.65	74.51
4810	નવી અને પુનઃપ્રાપ્ય ઊર્જા પર મૂડી જોગવાઈ	12.50	0.00	0.00	493.81	506.31	328.19	64.82
5053	નાગરિક ઉડ્ડયન માટે મૂડી જોગવાઈ	8.53	0.80	13.77	139.80	162.90	133.26	81.81
5055	માર્ગ પરિવહન પર મૂડી જોગવાઈ	103.82	0.00	0.00	309.56	413.37	221.79	53.65
6216	આવાસન માટે લોન	0.00	0.00	0.00	1.15	1.15	1.15	100.00
7615	પરચૂરણ લોન	0.00	0.00	0.00	29.41	29.41	29.41	100.00
	કુલ	153.91	134.82	142.80	3,863.24	4,294.77	3,236.46	

સ્રોત: પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) કચેરી દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

આમ, નાણાકીય નિયમનોની ભાવનાથી વિપરીત, ખર્ચનો એક નોંધપાત્ર હિસ્સો રાજ્ય સરકાર દ્વારા નાણાકીય વર્ષના અંતે ખર્ચવામાં આવ્યો હતો, જે ખર્ચ પર અપૂરતુ નિયંત્રણ અને નબળું અંદાજપત્રીય વ્યવસ્થાપન દર્શાવે છે.

વધુમાં, માર્ચ 2022માં 1,880 પેટા-સદરો હેઠળ કરવામાં આવેલા ₹ 46,616.21 કરોડના કુલ ખર્ચમાંથી, 124 પેટા-સદરો હેઠળ 100 ટકા ખર્ચ (₹ 4,747.17 કરોડ) માર્ચ 2022માં કરવામાં આવ્યો હતો. 30 પેટા-સદરો (124 પૈકી) જેમાં ₹ 10 કરોડ અથવા વધુનો ખર્ચ માર્ચ 2022માં કરવામાં આવ્યો હતો તેની વિગતો પરિશિષ્ટ 3.8માં દર્શાવી છે

ઉપરાંત, વિભાગ દ્વારા તેના હસ્તક મુકાયેલા અનુદાનની બાબતમાં કરવામાં આવેલા ખર્ચના કિસ્સામાં, એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે 108 પૈકી નવ અનુદાનોમાં, કુલ ખર્ચના 50 ટકા કરતાં અધિક ખર્ચ કોઠા 3.15માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે માર્ચમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

કોઠો 3.15: માર્ચમાં 50 ટકા કરતાં વધુ ખર્ચવાળા અનુદાનો (ઘટતી ટકાવારીના ક્રમમાં)

(₹ કરોડમાં)

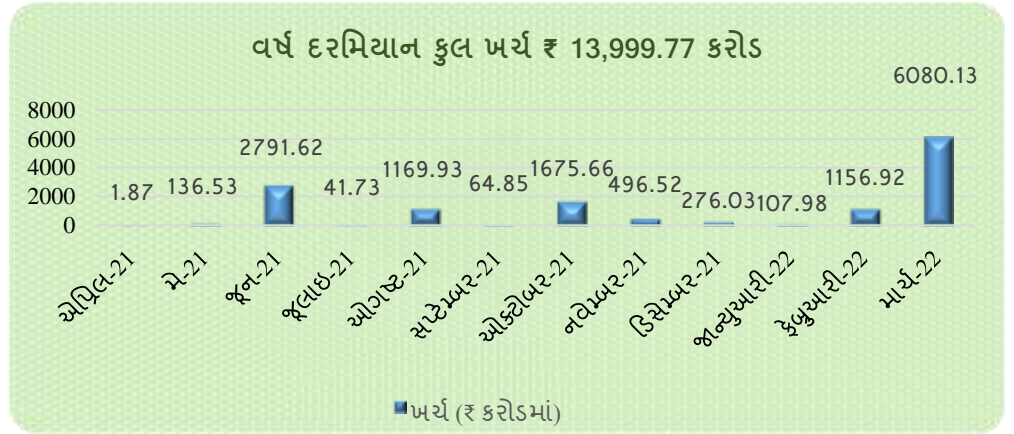
ક્રમાંક	અનુદાન નં.	વર્ણન	1 st ત્રિમાસિક	2 nd ત્રિમાસિક	3 rd ત્રિમાસિક	4 th ત્રિમાસિક	કુલ	માર્ચમાં ખર્ચ	કુલ ખર્ચની ટકાવારી રૂપે માર્ચમાં ખર્ચ
1	0007	કૃષિ અને સહકાર વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ	0.00	0.00	0.00	18.67	18.67	18.67	100.00
2	0041	આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ	0.00	0.00	0.00	0.28	0.28	0.28	100.00
3	0019	નાણા વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ	15.57	28.09	16.09	1,524.48	1,584.23	1,511.86	95.43
4	0010	શિક્ષણ વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ	0.12	0.64	0.52	30.91	32.19	30.45	94.61
5	0072	વળતર અને સોંપણી	0.00	10.78	9.75	53.75	74.29	46.77	62.96
6	0052	ઉદ્યોગ અને ખાણ વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ	35.79	28.67	32.98	175.17	272.61	169.49	62.17
7	0005	સહકાર	20.57	93.01	67.15	1,081.83	1,262.57	758.09	60.04
8	0003	લઘુ સિંચાઈ, જમીન સંરક્ષણ અને વિસ્તાર વિકાસ	0.94	1.05	4.07	8.71	14.77	8.16	55.27
9	0056	શ્રમ અને રોજગાર વિભાગ	0.74	1.08	0.80	5.40	8.03	4.33	53.96

સ્રોત: પ્રધાન મહાલેખાકાર) હિસાબ અને હક (કચેરી દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

3.5.4.1 માર્ચમાં 25 ટકા કરતાં અધિક ખર્ચ નોંધાવનાર વિભાગો

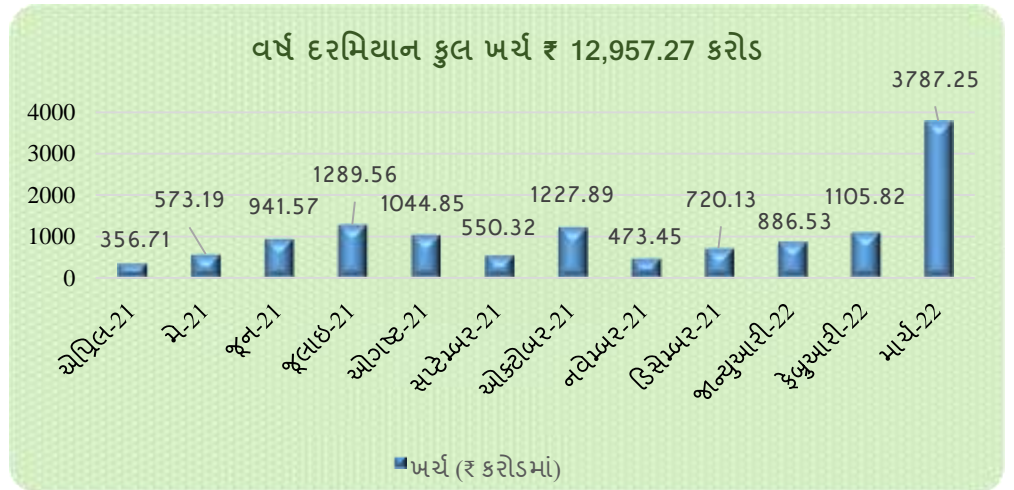
બાર વિભાગોમાં કુલ ખર્ચના 25 ટકા કરતાં અધિક ખર્ચ માર્ચ 2022માં કરવામાં આવ્યો હતો, મોટા ખર્ચવાળા બે વિભાગોની વિગતો આલેખ 3.8, અને 3.9માં દર્શાવી છે. તમામ 12 વિભાગોની બાબતમાં માસ-વાર ખર્ચની વિગતો પરિશિષ્ટ 3.9માં દર્શાવી છે.

આલેખ 3.8: ઉર્જા અને પેટ્રોકેમિકલ્સ વિભાગનો માસ-વાર ખર્ચ

સ્રોત: પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) ની કચેરી દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

આલેખ 3.9: આદિજાતી વિકાસ વિભાગનો માસ-વાર ખર્ચ

સ્રોત: પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) ની કચેરી દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

3.6 પસંદગીના અનુદાનોની સમીક્ષા

ગુજરાત અંદાજપત્ર નિયમાવલી, 1983ની જોગવાઈ મુજબ અનુદાનનો વહીવટ કરનાર સત્તાધિકારી તેના નિયંત્રણ હેઠળના ખર્ચની પ્રગતિ પર ધ્યાન રાખવા માટે અને તેને મંજૂર થયેલા અનુદાન અથવા વિનિયોગની હદમાં રાખવા માટે જવાબદાર છે. આ સત્તાધિકારીની ફરજો અને જવાબદારીઓમાં, સમયસર અને ચોકસાઈપૂર્વક અંદાજો તૈયાર કરવા અને એ પણ સુનિશ્ચિત કરવું કે તેને હસ્તક મુકવામાં આવેલ અનુદાન જે હેતુ માટે આપવામાં આવ્યું હોય તેના માટે જ વપરાય અને થયેલી બચતની જો જરૂર ન હોય તો પરતસોંપણી કરવાનો સમાવેશ થાય છે.

સત્તાધિકારીઓ આ સૂચનાઓનું કેટલી હદે પાલન કરે છે તેની ખાતરી કરવાના દ્રષ્ટિકોણ સાથે ઓડિટ દ્વારા, વન અને પર્યાવરણ વિભાગ હેઠળ અનુદાન નં. 26 (વન) અને આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ હેઠળ અનુદાન નં. 38, 39, 40 અને 41નું (આરોગ્ય) સંચાલન કરતા વહીવટી વિભાગો/નિયંત્રણ અધિકારીઓના 2019-20થી 2021-22ના ત્રણ વર્ષના સમયગાળા

માટેના રેકર્ડની પ્રતિક ચકાસણી કરવામાં આવી હતી. ઓડિટ અવલોકનોની ચર્ચા હવે પછીના ફકરાઓમાં કરવામાં આવી છે.

3.6.1 અનુદાન નં. 26-વનની સમીક્ષા

ભારતના બંધારણની કલમ 246 ને તેમાં સંદર્ભિત સાતમી અનુસૂચિ સાથે વાંચતા તે અનુસાર "વન" નો સમાવેશ યાદી III-સમવર્તી યાદીમાં કરવામાં આવ્યો છે. વન વિભાગ અગ્ર મુખ્ય વન સંરક્ષક અને વન દળના વડાના (હેડ ઓફ ધી ફોરેસ્ટ ફોર્સ) વડપણ હેઠળ હોય છે. વન વિભાગની મુખ્ય કામગીરીઓ વનના રક્ષણ, સંરક્ષણ અને વનનો વિકાસ છે. વિભાગનું અનુદાન નં. 26 આ કામગીરીઓને લગતું છે. વર્ષ 2019-22 દરમિયાન મહેસૂલ/મૂડી અને મતપાત્ર/બિન-મતપાત્ર સદરો હેઠળ અનુદાન નં. 26 માટેની વિગતો નીચે કોઠા 3.16માં આપી છે.

કોઠો 3.16: અનુદાન નં. 26 હેઠળ અંદાજપત્રીય જોગવાઈ અને ખર્ચ

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	અંદાજપત્રીય જોગવાઈ			ખર્ચ	અધિક(+)/ બચતો(-)	અંદાજપત્રની સામે બચત/ અધિકની ટકાવારી (%)
	મૂળ	પૂરક	કુલ			
મહેસૂલ મતપાત્ર						
2019-20	598.45	0	598.45	515.43	(-)83.02	13.87
2020-21	827.55	0	827.55	616.08	(-) 211.47	25.55
2021-22	776.80	0	776.80	620.77	(-) 156.03	20.09
મહેસૂલ બિન-મતપાત્ર						
2019-20	0.95	0.34	1.29	1.19	(-) 0.10	7.75
2020-21	0.60	0	0.60	0.41	(-) 0.19	31.67
2021-22	0.61	0	0.61	0.64	0.03	4.92
મૂડી મતપાત્ર						
2019-20	452.13	0	452.13	434.14	(-) 17.99	3.98
2020-21	555.04	0	555.04	418.71	(-) 136.33	24.56
2021-22	558.61	0	558.61	506.13	(-)52.48	9.39

સ્રોત: 2019-22ના વિનિયોગ હિસાબો

મહેસૂલ મતપાત્ર હેઠળની બચતો 2019-20માં 13.87 ટકા હતી તે વધીને 2020-21માં 25.55 ટકા થઈ હતી પરંતુ 2021-22માં 20.09 ટકા સુધી ઘટી ગઈ હતી. વિભાગે આ માટે ખાલી જગ્યાઓ કારણભૂત હોવાનું જણાવ્યું હતું.

મૂડીના (મતપાત્રના) કિસ્સામાં ખર્ચમાં બચતો 2019-20 દરમિયાન 3.98 ટકા હતી તે વધીને 2020-21માં 24.56 ટકા થઈ હતી પરંતુ 2021-22માં તે 9.39 ટકા સુધી ઘટી ગઈ હતી. વિભાગે 2020-21માં બચતોમાં વધારા માટે કોવિડ-19 મહામારીના કારણે ઓછો મૂડી ખર્ચ અને 2021-22 દરમિયાન નિવિદાની (ટેન્ડરની) પ્રક્રિયાને આખરીરૂપ ન અપાયું તેને કારણરૂપ ગણાવ્યું હતું.

3.6.1.1 પૂરેપૂરી અંદાજપત્રીય જોગવાઈની પરતસોંપણી

ગુજરાત અંદાજપત્ર નિયમાવલી, 1983ના ફકરા 103 મુજબ, નિયંત્રણ અધિકારીઓએ સંપૂર્ણ વિગતો અને કારણો સાથે તમામ અપેક્ષિત બચતોનો અહેવાલ વહીવટી વિભાગોને આપવો જોઈએ.

ઓડિટે અવલોકન કર્યું હતું કે 2019-20થી 2021-22 દરમિયાન સાત યોજનાઓમાં, ₹ 52.06 કરોડની પૂરેપૂરી અંદાજપત્રીય જોગવાઈની પરતસોંપણી કરવામાં આવી હતી.

કોઠો 3.17: પૂરેપૂરી અંદાજપત્રીય જોગવાઈની પરતસોંપણી

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	યોજના (અનુદાન નં. 26 હેઠળ હિસાબી સંદર્ભ)	પૂરેપૂરી જોગવાઈની પરતસોંપણી			ઉપયોગ ન થવાના કારણો
		2019-20	2020-21	2021-22	
1.	કચ્છ જીવમંડળ અનામતની (કચ્છ બાયોસ્ફીયર રીઝર્વ (CSS)) રચના માટે કાર્ય યોજના (26-2406-02-110-24)	2.50	2.00	2.00	ભારત સરકાર દ્વારા સંચાલનનો વાર્ષિક પ્લાન મંજૂર ન થવાના કારણે
2.	જાપાન આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારી સંસ્થાના (જાપાન ઇન્ટરનેશનલ કો-ઓપરેશન એજન્સીના (JICA)) વડપણ હેઠળ ગુજરાત વનસંવર્ધન વિકાસ યોજના (GFDP) હેઠળ સલાહ-સૂચનના ખર્ચની ચૂકવણી (4406-01-101-26)	0.02	0.23	1.25	2019-20 દરમિયાન તે પ્રતીક જોગવાઈ હતી. 2020-21 દરમિયાન, કોવિડ મહામારીના કારણે સલાહસૂચનનું કામ હાથ ન ધરવાના લીધે રકમની પરતસોંપણી કરવામાં આવી હતી. 2021-22 દરમિયાન, સરકાર તરફથી યોજના વ્યવસ્થાપન એકમના મહેકમ માટે મંજૂરી મેળવી શકાઈ ન હતી અને સલાહકારોની પસંદગીની પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરી શકાઈ ન હતી.
3.	રાષ્ટ્રીય વનીકરણ કાર્યક્રમ (4406-01-101-30)	0.50	0.50	0.01	ભારત સરકાર દ્વારા સંચાલનનો વાર્ષિક પ્લાન (APO) મંજૂર ન થવાના કારણે.
4.	વેટ લેન્ડના સંરક્ષણ (CSS) માટે કાર્ય યોજના (2406-02-110-18)	0.00	2.80	2.80	ભારત સરકાર દ્વારા સંચાલનનો વાર્ષિક કાર્યક્રમ (APO) મંજૂર ન થવાના કારણે.
5.	ઘાસની વખારો અને સંદેશાવ્યવહાર (4406-01-101-33)	0.00	24.21	0.00	કોવિડ મહામારીના લીધે કામગીરી હાથ ધરી ન શકાવાના કારણે રકમની પરતસોંપણી કરવામાં આવી હતી.
6.	વન સંશોધન (4406-01-800-01)	0.00	2.24	0.00	કોવિડ મહામારીના લીધે કામગીરી હાથ ધરી ન શકાવાના કારણે રકમની પરતસોંપણી કરવામાં આવી હતી.
7.	સિંહ પરિયોજના (2406-02-110-29)	0.00	0.00	11.00	ભારત સરકાર દ્વારા સંચાલનનો વાર્ષિક પ્લાન (APO) મંજૂર ન થવાના કારણે
	કુલ	3.02	31.98	17.06	

સ્રોત: વન વિભાગ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

ભારત સરકાર દ્વારા સંચાલનનો વાર્ષિક પ્લાન મંજૂર ન થવા માટેના કારણોની સંબંધિત વિભાગે સુધારાત્મક પગલા લેવા માટે સમીક્ષા કરવાની જરૂર છે કારણ કે લાંબા સમયગાળા માટે ચોક્કસ

પરિયોજનાનું બિન-અમલીકરણ સંચાલનના નક્કી કરેલા વિસ્તારમાં કામની પ્રગતિને પ્રતિફળ અસર કરે છે.

3.6.1.2 નોંધપાત્ર અંદાજપત્રીય જોગવાઈની પરતસોંપણી

ઓડિટે અવલોકન કર્યું હતું કે 2019-20થી 2021-22ના સમયગાળા દરમિયાન, વિભાગને વિવિધ પરિયોજનાઓ હેઠળ ₹ 170.53 કરોડનું અનુદાન મળ્યું હતું. વિભાગ દ્વારા ₹ 37.84 કરોડનો ખર્ચ કરી શક્યો હતો અને બાકીની ₹ 132.69 કરોડના (78%) અનુદાનની પરતસોંપણી કરવામાં આવી હતી.

કોઠો 3.18: અનુદાનની નોંધપાત્ર રકમની પરતસોંપણી

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	યોજના (હિસાબી સદર)	અંદાજપત્રનો સમયગાળો	મંજૂર થયેલું અનુદાન	પરતસોંપણી કરેલું અનુદાન	ઉપયોગ ન થવાના કારણો
1.	FST-16 વન્યજીવોના રહેઠાણનો સંકલિત વિકાસ (CSS) 26-2406-02-110-22	2019-20	39.69	28.96	આ પરિયોજના કરતાં અન્ય પરિયોજના જેને પ્રાથમિકતા આપવામાં આવી હતી તેમાં પુનર્વિનિયોગ માટે રકમની પરતસોંપણી કરવામાં આવી હતી. ભારત સરકાર દ્વારા સંચાલનનો વાર્ષિક પ્લાન (APO) મંજૂર ન થવાના કારણે.
		2020-21	35.00	17.46	
		2021-22	35.00	33.46	
2.	ગુજરાત વનસંવર્ધન વિકાસ યોજના (GFDP) (જાપાનની બેંક ઓફ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ કોર્પોરેશન, જાપાન દ્વારા ધિરાણ) 26-4406-01-101-15	2019-20	1.34	0.81	GFDP માં જુદી જુદી જગ્યાઓ ખાલી રહેવાના કારણે રકમની પરતસોંપણી કરવામાં આવી હતી.
		2020-21	8.09	7.48	
		2021-22	22.98	22.47	
3.	વન્યજીવન જીનોમિક્સ અને ડીએનએ (DNA) બેંકીંગના સંશોધન માટે ગુજરાત બાયોટેકનોલોજી મિશનને સહાયક અનુદાન 26-4406-02-110-05	2020-21	4.48	4.00	કોવિડ-19 મહામારીના કારણે સંશોધનની કામગીરી હાથ ધરી ન શકાઈ એટલે રકમની પરતસોંપણી કરવામાં આવી હતી.
4.	કૃષિ વનસંવર્ધન યોજના (CSS) 26-2406-01-101-11	2021-22	11.06	8.03	ભારત સરકારે ઓછી રકમ છુટી કરી હતી આથી પ્રમાણસર રાજ્યના હિસ્સાની પરતસોંપણી કરવામાં આવી હતી
5.	રાષ્ટ્રીય બાંબુ મિશન (CSS) 26-4406-01-101-32	2021-22	7.65	5.85	ભારત સરકારે ઓછી રકમ છુટી કરી હતી આથી પ્રમાણસર રાજ્યના

ક્રમાંક	યોજના (હિસાબી સદર)	અંદાજપત્રનો સમયગાળો	મંજૂર થયેલું અનુદાન	પરતસોંપણી કરેલું અનુદાન	ઉપયોગ ન થવાના કારણો
					હિસાબી પરતસોંપણી કરવામાં આવી હતી.
6.	વનનું રક્ષણ 26-4406-01-101-34	2021-22	3.00	2.00	આ પરિયોજના કરતાં અન્ય પરિયોજના જેને પ્રાથમિકતા આપવામાં આવી હતી તેમાં પુનર્વિનિયોગ માટે રકમની પરતસોંપણી કરવામાં આવી હતી.
7.	વન સંબંધી સંશોધન 26-4406-01-800-01	2021-22	2.24	2.17	ટેન્ડરની પ્રક્રિયા પૂર્ણ ન થવાના કારણે રકમની પરતસોંપણી કરવામાં આવી હતી.
		કુલ	170.53	132.69	

સ્રોત: વન વિભાગે આપેલી માહિતી

સુધારાત્મક પગલા લઈ શકાય એ માટે સંચાલનના વાર્ષિક કાર્યક્રમની ભારત સરકાર દ્વારા બિન-મંજૂરી, કેન્દ્રીય હિસ્સો છુટો ન થવો અને ખાલી જગ્યાઓ ન પુરવા માટેના કારણોની સંબંધિત વિભાગો દ્વારા સમીક્ષા કરવાની જરૂર છે કારણ કે લાંબા સમયગાળા માટે ચોક્કસ પરિયોજનાનું બિન-અમલીકરણ સંચાલનના નક્કી કરેલા વિસ્તારમાં કામની પ્રગતિને પ્રતિકૂળ અસર કરે છે.

3.6.1.3 વન વિભાગમાં મૂડી ખર્ચનું મહેસૂલી ખર્ચ તરીકે ખોટું વર્ગીકરણ

સરકારના હિસાબો છ સ્તરીય વર્ગીકરણ મુજબ રજૂ કરવામાં આવે છે એટલે કે મુખ્ય સદર (સરકારના કાર્યો), પેટા-મુખ્ય સદરો (પેટા-કાર્યો), ગૌણ સદરો (કાર્યક્રમો/પ્રવૃત્તિઓ), પેટા-સદરો (પરિયોજનાઓ), વિગતવાર સદરો (પેટા-પરિયોજનાઓ) અને હેતુ સદરો (ખર્ચનો હેતુ/ઉદ્દેશ). નાણા વિભાગ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલો અંદાજપત્ર તૈયાર કરવા અંગેનો પરિપત્ર (સપ્ટેમ્બર 2020) સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે હેતુ સદરો 5100-મોટર વાહનો, 5200-મશીનરી અને સાધનો અને 5300-મોટા કામોની જોગવાઈ મૂડીગત અસ્ક્યામતોના સંપાદન અને અન્ય મૂડી ખર્ચ (હેતુ વર્ગ-6) માટે કરવામાં આવી છે. આ ખર્ચની મહેસૂલી સદરોમાં અંદાજપત્રીય જોગવાઈ યોગ્ય નથી.

ઓડિટે અવલોકન કર્યું હતું કે આ હેતુ સદરો હેઠળ ₹ 4.85 કરોડની અંદાજપત્રીય જોગવાઈ હતી અને ₹ 7.94 કરોડનો ખર્ચ થયો હતો જેની નોંધ અનુદાન નં. 26માં મહેસૂલી ખર્ચ તરીકે કરવામાં આવી હતી. આ બાબતોની મહેસૂલી ખર્ચ તરીકે અંદાજપત્રીય જોગવાઈ/વર્ગીકરણ યોગ્ય નથી કારણ કે નાણા વિભાગના પરિપત્ર મુજબ આનું વર્ગીકરણ મૂડી ખર્ચ હેઠળ કરવાનું હોય છે. પરિણામે, 2021-22ના નાણાકીય હિસાબોના પત્રક 4, 5, 7, 8, 15, 16, 18, 19, પરિશિષ્ટ II અને IIIમાં આપવામાં આવેલી વિગતોને અસર થાય છે કારણ કે મૂડી ખર્ચ ઓછો દર્શાવાય છે અને મહેસૂલી ખર્ચ વધારે દર્શાવાય છે.

વિભાગે જણાવ્યું હતું કે તેમણે ભવિષ્યમાં અનુપાલન માટે અવલોકનની નોંધ લીધી છે.

3.6.1.4 આગ/ઉચાપત/ચોરી/દુર્વિનિયોગ વગેરેના કિસ્સાઓની જાણ ન કરવી

સામાન્ય નાણાકીય નિયમો, 2017નો નિયમ 33 બતાવે છે કે, રાજ્ય સરકારના જુદા જુદા વિભાગો દ્વારા ધારણ કરેલી અથવા સરકાર વતી ધારણ કરેલી જાહેર નાણા, વિભાગીય મહેસૂલ અથવા પ્રાપ્તિ, સ્ટેમ્પ, અફીણ, માલસામાન અથવા અન્ય મિલકતની ઉચાપત/ચોરી/દુર્વિનિયોગના કિસ્સાઓની નુકસાનનું કારણ અથવા તે શોધી કાઢવાની રીતને ધ્યાને લીધા વિના સંબંધિત તાબાના અધિકારી દ્વારા પછીના ઉચ્ચ અધિકારીને તેમજ વૈધાનિક ઓડિટ અધિકારી અને સંબંધિત પ્રધાન હિસાબી અધિકારીને, તેના માટે જવાબદાર પક્ષ દ્વારા નુકસાનન ભરપાઈ કરવામાં આવી હોય તો પણ જાણ કરવાની હોય છે.

ઓડિટે અવલોકન કર્યું હતું કે નુકસાન/ચોરી/ઉચાપતના નીચેના કિસ્સાઓનો વન વિભાગની વડી કચેરીને (PCCF અને HOFF) કરેલો અહેવાલ અધૂરો હતો અથવા અહેવાલ કરવામાં આવ્યો ન હતો. આ કિસ્સાઓની ઓડિટને પણ જાણ કરવામાં આવી ન હતી. આમાંથી કોઈ કિસ્સાની જાણ ઓડિટ કચેરીને કરવામાં આવી ન હતી. આ કિસ્સાઓની વિગતો નીચે કોઠા 3.19માં દર્શાવી છે.

કોઠો 3.19: 2021-22માં આગ/ઉચાપત/ચોરી/દુર્વિનિયોગના કિસ્સાઓથી થયેલા નુકસાનની ઓડિટને જાણ ન કરવી

(₹ લાખમાં)

ક્રમાંક.	વિભાગ	નુકસાનનો પ્રકાર	વર્ષ	પ્રભાવિત વિસ્તાર (હેક્ટરમાં)	નુકસાનનું નાણા મૂલ્ય	PCCF અને HOFF ની કચેરીને જાણ કરેલી રકમ	વસૂલાત
1	બારીયા	જંગલના વૃક્ષો કાપવાના કારણે નુકશાન	2021-22	51.22 ઘન મીટર	7.20	-	-
2	જુનાગઢ	આગના કારણે નુકશાન	2021-22	4.25	1.33	-	-
3	ભાવનગર	આગના કારણે નુકશાન	2021-22	આપ્યો નથી	0.35	-	0.35
4	જામનગર	આગના કારણે નુકશાન	2021-22	આપ્યો નથી	33.14	-	30.74
5	કચ્છ પૂર્વ	આગના કારણે નુકશાન	2021-22	આપ્યો નથી	1.48	0.25	-
6	કચ્છ પશ્ચિમ	ચોરી	2021-22		1.40	-	-
7	પાટણ	ઉચાપત	2021-22		3.96	-	-
8	કચ્છ વિસ્તરણ	પરચૂરણ ⁴	2021-22		1.08		0.98
9	ગાંધીનગર	પરચૂરણ ⁴	2021-22		1.61	-	-
10	સાબરકાંઠા	આગના કારણે નુકશાન	2021-22	આપ્યો નથી	0.40	-	-
11	અરવલ્લી	આગના કારણે નુકશાન	2021-22	આપ્યો નથી	0.91	-	-
12	સુરત	પરચૂરણ ⁴	2021-22	આપ્યો નથી	1.88	-	-
13	વ્યારા	પરચૂરણ ⁴	2021-22		77.97	-	-
14	ભરૂચ	પરચૂરણ ⁴	2021-22		2.00	-	0.15

⁴ અહીં પરચૂરણમાં આગના કારણે નુકશાન, વાવેતરનું નુકશાન, ચરાઈનું નુકશાન વગેરે જેવા બહુવિધ પરિબલોના કારણે થયેલા સંયુક્ત નુકશાનનો સમાવેશ થાય છે.

ક્રમાંક.	વિભાગ	નુકસાનનો પ્રકાર	વર્ષ	પ્રભાવિત વિસ્તાર (હેક્ટરમાં)	નુકસાનનું નાણા મૂલ્ય	PCCF અને HOFF ની કચેરીને જાણ કરેલી રકમ	વસૂલાત
15	વલસાડ દક્ષિણ	આગના કારણે નુકશાન	2021-22	આપ્યો નથી	1.77	1.77	-
		વૃક્ષો કાપવાના કારણે નુકશાન		આપ્યો નથી	2.80	-	1.61
16	વલસાડ ઉત્તર	આગના કારણે નુકશાન	2021-22	આપ્યો નથી	0.73	-	-
		વૃક્ષો કાપવાના કારણે નુકશાન		આપ્યો નથી	10.96	-	10.07
17	ડાંગ ઉત્તર	આગના કારણે નુકશાન	2021-22	આપ્યો નથી	1.08	-	-
		વૃક્ષો કાપવાના કારણે નુકશાન		આપ્યો નથી	28.61	-	-
18	ડાંગ દક્ષિણ	આગના કારણે નુકસાન	2021-22	આપ્યો નથી	6.11	-	-
		વૃક્ષો કાપવાના કારણે નુકશાન		આપ્યો નથી	51.15	-	-
કુલ					237.92	2.02	43.90

સ્રોત: વન વિભાગ દ્વારા પુરી પડાયેલી માહિતી.

વિભાગે જણાવ્યું હતું કે તેમણે ભવિષ્યમાં અનુપાલન માટે અવલોકનની નોંધ લીધી છે.

3.6.1.5 અંદાજપત્રમાં સમાવિષ્ટ નવી બાબતોનું અમલીકરણ

ગુજરાત અંદાજપત્ર નિયમાવલી, 1983નો ફકરો 78 જણાવે છે કે દરેક પ્રગતિશીલ વહીવટીતંત્રમાં, સરકારી પ્રવૃત્તિઓનું વિસ્તરણ કરવાનો અવકાશ હોય છે અને આથી દર વર્ષે સરકાર સ્થાયી ખર્ચ ઉપરાંત કરવાના નવા ખર્ચની દરખાસ્ત કરે છે, જે નવો ખર્ચ અથવા સેવા માટેના નવા ખર્ચ તરીકે વર્ગીકૃત થાય છે. આમ, સેવાને નવી બાબત તરીકે જાહેર કરતા પહેલા, મુખ્ય માપદંડ ખર્ચની માત્રા અને મહત્વ રહેશે. ઓડિટ અવલોકન કર્યું હતું કે અંદાજપત્ર દરમિયાન જાહેર કરેલી જુદી જુદી નવી બાબતોનો અમલ કરવામાં આવ્યો ન હતો અને નીચે કોઠા 3.20માં આપેલી વિગતો પ્રમાણે અપૂર્ણ રહી હતી:

કોઠો 3.20: 2020-21 અને 2021-22 દરમિયાન અમલ ન કરાયેલી નવી બાબતો

(₹ લાખમાં)

બાબતનું વર્ણન (અંદાજપત્રીય સંદર્ભ)	આવર્તક	અનાવર્તક	કુલ	અમલ ન થવાના કારણો
2020-21				
વેટલેન્ડ ઓથોરીટીની સ્થાપના 2406 110 02	8.00	25.00	33.00	કોવિડ-19ના કારણે યોજનાનો અમલ કરવામાં ન આવ્યો.
રેડીયો કોલર દ્વારા ચિત્તાની ઓળખ 2406 02 110 02	0.00	300.00	300.00	કોવિડ-19ના કારણે યોજનાનો અમલ કરવામાં ન આવ્યો..
રૂટ ટ્રેનર અને સ્ટેન્ડની ખરીદી 4406 01 101 01	0.00	250.00	250.00	કોવિડ-19ના કારણે યોજનાનો અમલ કરવામાં ન આવ્યો.
રેપીડ એક્શન ક્રીટની ખરીદ 4406 01 101 10	0.00	252.00	252.00	કોવિડ-19ના કારણે યોજનાનો અમલ કરવામાં ન આવ્યો.

બાબતનું વર્ણન (અંદાજપત્રીય સદર)	આવર્તક	અનાવર્તક	કુલ	અમલ ન થવાના કારણો
ઘાસની વખારોનું બાંધકામ 4406 08 101 33	0.00	2,420.00	2,420.00	કોવિડ-19ના કારણે યોજનાનો અમલ કરવામાં ન આવ્યો.
2021-22				
તાલીમ કેન્દ્રો અને ટેકનીકલ સેલનું મજબુતીકરણ 2406 005 01	0.00	94.20	94.20	કોવિડ-19ના કારણે યોજનાનો અમલ કરવામાં ન આવ્યો.
કુલ			3,349.20	

સ્રોત: વન વિભાગ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

ઉપરના કોઠામાંથી જોઈ શકાય છે કે અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓ હોવા છતાં અને માતબર રકમ આયોજીત અને ચોક્કસ કામ માટે જુદી રાખવામાં આવી હોવા છતાં, 2020-22 દરમિયાન નવી યોજનાઓનો અમલ કરવામાં આવ્યો ન હતો. નાણાકીય હિસાબોના પરિશિષ્ટ IX -અપૂર્ણ મૂડી કામોની યાદીમાંથી જોઈ શકાય છે એ મુજબ આ જોગવાઈઓ અન્ય પરિયોજનાઓને ફાળવી શકાઈ હોત.

3.6.2. આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગના અનુદાન નં 38, 39, 40 અને 41ની સમીક્ષા

ગુજરાત સરકારનો આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણના વિવિધ વિષયોને લગતા આયોજન અને મોજણી, માળખાકીય વિકાસ અને નીતિ ઘડતર, સંશોધનને ઉત્તેજન, પરીક્ષણ, વગેરે જેવી આરોગ્ય સંભાળ સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવા માટે જવાબદાર છે. આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ તબીબી શિક્ષણ, દવાઓના નિયમનને લગતી પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવા અને આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ સંબંધિત કેન્દ્રીય અને રાજ્યની યોજનાઓના અમલીકરણ, વગેરે માટે પણ જવાબદાર છે.

આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ આરોગ્ય સંભાળની સેવાઓ સિવિલ હોસ્પિટલો (CHs), જિલ્લા હોસ્પિટલો (DHs), સામુદાયિક આરોગ્ય કેન્દ્રો (CHCs), પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રો (PHCs) અને પેટા કેન્દ્રો (SCs) મારફત પુરી પાડે છે. રાજ્યમાં રાષ્ટ્રીય આરોગ્ય મિશનના (NHM) અમલીકરણ માટે ગુજરાત સરકારે મિશન નિયામક, NHMના નિયંત્રણ હેઠળ રાજ્ય આરોગ્ય સોસાયટીની (SHS) સ્થાપના કરી છે.

અધિક મુખ્ય સચિવ સરકાર સ્તરે વિભાગના વડા છે. તેમને આરોગ્ય કમિશનરની (CoM) સહાય મળે છે જે પછી મુખ્ય કચેરી ખાતે જુદી જુદી શાખાઓના અધિક નિયામક/નાયબ નિયામક/જુદી જુદી શાખાઓના પ્રાદેશિક નાયબ નિયામકની સહાય મળે છે. જિલ્લા સ્તરે આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગની જુદા જુદા કામગીરીઓ જિલ્લા હેસ્પિટલો/સિવિલ હેસ્પિટલોમાં મુખ્ય જિલ્લા તબીબી અધિકારી (CDHO)/તબીબી અધીક્ષક (MS) અને બ્લોક અને ગામ સ્તરે તબીબી અધિકારી

દ્વારા કરવામાં આવે છે. આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગમાં 10 અનુદાન નિયંત્રણ⁵ અધિકારીઓ છે:

ઓડિટે 2019-22ના સમયગાળા માટે અનુદાન નં. 38થી 41 માટે અનુદાન અને વિનિયોગની કરેલી જોગવાઈ અને વિભાગની ચાર શાખાઓ એટલે કે જાહેર આરોગ્ય (PH), પરિવાર કલ્યાણ (FW), તબીબી સેવાઓ અને સંશોધન (MER) દ્વારા ઉપયોગના રેકર્ડની પ્રતિક ચકાસણી કરી હતી.

3.6.2.1 અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓથી વિચલન

2019-22 દરમિયાન અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓ અને ખર્ચની વિગતો નીચે કોઠા 3.21માં આપી છે:

કોઠો 3.21: અંદાજપત્રીય જોગવાઈ અને ખર્ચ

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	અંદાજપત્રીય જોગવાઈ			ખર્ચ	અધિક (+) /બચતો(-)	વિચલનની ટકાવારી (%)
	મૂળ	પૂરક	કુલ			
અનુદાન 38						
મહેસૂલ મતપાત્ર						
2019-20	14.12	0.00	14.12	8.58	(-)5.54	39.24
2020-21	14.55	0.00	14.55	8.37	(-) 6.18	42.47
2021-22	11.28	0.00	11.28	8.66	(-) 2.62	23.23
અનુદાન 39						
મહેસૂલ મતપાત્ર						
2019-20	5,788.79	139.97	5,928.76	5,670.57	(-) 258.19	4.35
2020-21	6,273.95	571.63	6,845.58	6,760.05	(-) 85.53	1.25
2021-22	6,394.06	2,866.27	9,260.33	9,215.64	(-) 44.69	0.48
મૂડી મતપાત્ર						
2019-20	1,146.83	0.00	1,146.83	962.52	(-) 184.31	16.07
2020-21	850.48	0.00	850.48	684.00	(-) 166.48	19.57
2021-22	762.60	298.81	1,061.41	1,053.95	(-) 7.46	0.70
અનુદાન 40						
મહેસૂલ મતપાત્ર						
2019-20	2,052.45	67.86	2,120.31	2,032.69	(-) 87.62	4.13
2020-21	2,339.66	0.0	2,339.66	1,945.56	(-) 394.10	16.84
2021-22	2,335.36	0.00	2,335.36	2,095.53	(-) 239.83	10.27
મૂડી મતપાત્ર						
2019-20	5.07	4.99	10.06	10.06	0.00	0.00

⁵ અધિક નિયામક, જાહેર આરોગ્ય (PH), અધિક નિયામક, પરિવાર કલ્યાણ (FW), અધિક નિયામક, તબીબી શિક્ષણ અને સંશોધન (MER), અધિક નિયામક, તબીબી સેવાઓ (MS), આયુષના નિયામક, અન્ન, દવાઓ અને નિયંત્રણ સેવાઓ (FDSCS), નિયામક, કર્મચારી રાજ્ય વિમા યોજના (ESIS), વહીવટી સંચાલક, રાષ્ટ્રીય આરોગ્ય મિશન (NHM), મુખ્ય ઇજનેર, યોજના અમલીકરણ એકમ (PIU), અને વહીવટી સંચાલક, ગુજરાત તબીબી સેવા નિગમ લિમિટેડ (GMSCL).

વર્ષ	અંદાજપત્રીય જોગવાઈ			ખર્ચ	અધિક (+) /બચતો(-)	વિચલનની ટકાવારી (%)
	મૂળ	પૂરક	કુલ			
2020-21	10.16	0.00	10.16	5.49	(-) 4.67	45.96
2021-22	16.42	283.01	299.43	298.17	(-) 1.26	0.42
Grant 41						
મહેસૂલ બિન-મતપાત્ર						
2019-20	0.27	0.00	0.27	0.27	0.00	0.00
2020-21	0.27	0.00	0.27	0.27	0.00	0.00
2021-22	0.24	0.04	0.28	0.28	0.00	0.00
મૂડી મતપાત્ર						
2019-20	0.15	0.10	0.25	0.17	(-) 0.08	32.00
2020-21	0.20	0.00	0.20	0.13	(-) 0.07	35.00
2021-22	0.15	0.00	0.15	0.00	(-) 0.15	100.00

સ્રોત: 2019-22ના વિનિયોગ હિસાબો

ઉપરના કોઠા 3.21 માંથી જોઈ શકાય છે એ મુજબ, અનુદાન 38માં મહેસૂલ મતપાત્ર ઘટક હેઠળ બચતો 23.23 ટકા અને 42.47 ટકા વચ્ચે અને અનુદાન નં. 40 હેઠળ બચતો 4.13 ટકા અને 16.84 ટકા વચ્ચે રહી હતી. આ બાબત આ બે અનુદાનો માટે અંદાજપત્ર વાસ્તવિક અને ખર્ચ પર કડક નિયંત્રણ અને દેખરેખ સાથે તૈયાર કરવાની જરૂરિયાત દર્શાવે છે.

3.6.2.2 અંદાજપત્રમાં નવી બાબતોનું અમલીકરણ

ગુજરાત અંદાજપત્ર નિયમાવલી, 1983નો ફકરો 78 જણાવે છે કે દરેક પ્રગતિશીલ વહીવટીતંત્રમાં, સરકારી પ્રવૃત્તિઓનું વિસ્તરણ કરવાનો અવકાશ હોય છે અને આથી દર વર્ષે સરકાર સ્થાયી ખર્ચા ઉપરાંત કરવાના નવા ખર્ચની દરખાસ્ત કરે છે, જે નવો ખર્ચ અથવા નવી સેવા માટેના નવા ખર્ચ તરીકે વર્ગીકૃત થાય છે. આમ, સેવાને નવી બાબત તરીકે જાહેર કરતા પહેલા, મુખ્ય માપદંડ ખર્ચની માત્રા અને મહત્વ રહેશે. ઓડિટે અવલોકન કર્યું હતું કે પરિશિષ્ટ 3.10માં આપેલી વિગતો મુજબ વહીવટી વિભાગ દ્વારા પ્રસ્તાવિત, નાણા વિભાગ દ્વારા મંજૂર થયેલી અને અંદાજપત્રમાં સમાવિષ્ટ ₹ 169.67 કરોડની રકમની 26 નવી બાબતોનો અમલ કરવામાં આવ્યો ન હતો.

પરિશિષ્ટ 3.10માંથી જોઈ શકાય છે કે અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓ હોવા છતાં અને નોંધપાત્ર રકમનું આયોજન કરીને ચોક્કસ કામ માટે અલગ રાખવામાં આવી હતી છતાં, નવી બાબતોનો 2019-22 દરમિયાન અમલ કરવામાં આવ્યો ન હતો. નાણાકીય હિસાબોના પરિશિષ્ટ IX-અપૂર્ણ મૂડી કામોની યાદીમાંથી જોઈ શકાય છે એ મુજબ પૂરતા આયોજનથી, આ જોગવાઈઓની અન્ય પરિયોજનાઓ માટે મંજૂરી આપી શકાઈ હતી.

3.6.2.3 આયુષ્માન ભારત પ્રધાનમંત્રી જન આરોગ્ય યોજનાને આપવામાં આવેલું અનુદાન

આયુષ્માન ભારત પ્રધાનમંત્રી જન આરોગ્ય યોજના (AB PMJAY) કેન્દ્ર અને રાજ્ય વચ્ચે 60:40ની વહેંચણીની ભાત સાથેની કેન્દ્ર પ્રાયોજીત યોજના છે. યોજના હેઠળ, શહેરી અને ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં વસતા સામાજિક-આર્થિક જાતિ વસ્તી ગણતરી 2011ની માહિતી મુજબ આર્થિક રીતે વંચિત કુટુંબોને બીજા અને ત્રીજા તબક્કાના હોસ્પિટલમાં દાખલ થવા માટે દર વર્ષે કુટુંબ દીઠ ₹ પાંચ લાખ સુધીનો આરોગ્ય વીમા દ્વારા આવરી લેવાયેલા જોખમ અથવા વીમાના આધારે (સીધી ચુકવણી) પુરો પાડવામાં આવે છે. ગુજરાતમાં, AB-PMJAYનો અમલ 01 ઓક્ટોબર 2018થી કરવામાં આવ્યો હતો. ઓડિટે 2019-22 દરમિયાન AB-PMJAY હેઠળ અનુદાન અને કરવામાં આવેલા ખર્ચના રેકર્ડની સમીક્ષા કરી હતી. AB-PMJAY હેઠળ 2019-22 દરમિયાન મળેલું અનુદાન અને કરવામાં આવેલો ખર્ચ નીચે કોઠો 3.22માં દર્શાવ્યો છે:

કોઠો 3.22: 2019-22 દરમિયાન AB PMJAY હેઠળ અનુદાન અને કરવામાં આવેલો ખર્ચ

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	ભંડોળની ખુલતી સિલક	કેન્દ્ર સરકાર પાસેથી વર્ષ દરમિયાન મળેલું ભંડોળ	વર્ષ દરમિયાન વપરાયેલું ભંડોળ	સંચિત ભંડોળની સિલક
2019-20	વિભાગ દ્વારા માહિતી આપવામાં આવી નથી	212.33	99.61	112.72
2020-21		90.53	155.94	47.31
2021-22		330.55	283.85	94.01
વર્ષ	ભંડોળની ખુલતી સિલક	રાજ્ય સરકારે આપેલું ભંડોળ	વર્ષ દરમિયાન વપરાયેલું ભંડોળ	સંચિત ભંડોળની સિલક
2019-20	વિભાગ દ્વારા માહિતી આપવામાં આવી નથી	146.03	66.73	79.30
2020-21		180.00	103.97	155.33
2021-22		146.55	189.23	112.65

સ્રોત: વિભાગ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

ઉપરનો કોઠો 3.22 2019-22 દરમિયાન રાજ્યના હિસ્સામાં બચતો દર્શાવે છે જે યોગ્ય રીતે અંદાજપત્ર તૈયાર કરવાની જરૂરિયાત સૂચવે છે.

ધ્યાન પર આવેલા અવલોકનોની ચર્ચા હવે પછી કરવામાં આવી છે:

અનધિકૃત રીતે કેન્દ્રીય હિસ્સો રાખવો

તબીબી સારવારના વધુ પડતા ખર્ચ અને માંદગીથી ગરીબ નાગરિકોને રક્ષણ આપવા માટે "મુખ્યમંત્રી અમૃતમ (MA)" યોજના 2012માં રાજ્ય સરકાર દ્વારા શરૂ કરવામાં આવી હતી. બાદમાં,

આ યોજના અન્ય ઘણા જૂથોને પણ લાગુ પાડવામાં આવી હતી. આ યોજનાને મુખ્યમંત્રી અમૃતમ વાત્સલ્ય (MAV) યોજના એવું ફેર-નામકરણ કરવામાં આવ્યું હતું (ઓગષ્ટ 2014). AB-PMJAY શરૂ કરવા સાથે, રાજ્ય સરકારે 2019માં MA / MAVનું AB-PMJAY યોજના સાથે સંકલન કર્યું હતું અને PMJAY-MA યોજના એવું નામાભિધાન કર્યું હતું. ઓડિટના ધ્યાન પર આવ્યું હતું કે 14,453 લાભાર્થીઓ હતા જેમના માટે 2019-21 દરમિયાન MA યોજના હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા દાવાઓની પતાવટ કરવામાં આવી હતી. આ લાભાર્થીઓ AB PMJAY, SHAમાં પણ આવરી લેવાયેલા હોવાથી AB PMJAY હેઠળ વિમા કંપનીઓ પાસેથી MA યોજના હેઠળ પતાવટ કરવામાં આવેલા દાવાઓની, SHA દ્વારા રિફન્ડની માંગણી કરી હતી. તદ્દનુસાર, વિમા કંપનીઓએ 2019- 22 દરમિયાન ₹ 10.89 કરોડનું રિફન્ડ આપ્યું હતું.

ઓડિટે વધુમાં અવલોકન કર્યું હતું કે રાજ્ય આરોગ્ય સત્તામંડળ અને વીમા કંપની વચ્ચેના સમજૂતી કરારની કલમ 10.2 મુજબ, ચૂકવવામાં આવેલું વાર્ષિક વીમા પ્રિમિયમ, જે તે વર્ષને લગતા દાવાઓની પતાવટ બાદ વધ્યું હોય તો તેનું રિફન્ડ મેળવવા માટે રાજ્ય આરોગ્ય સત્તામંડળ હકદાર હતું. સમજૂતી કરારની આ કલમના અનુસરણમાં, વીમો ઉતારનારે 2019-22 દરમિયાન રાજ્ય આરોગ્ય સત્તામંડળને ₹ 63.63 કરોડની રકમનું વધારાના પ્રિમિયમનું રિફન્ડ આપ્યું હતું.

આમ, નીચે કોષ્ટક 3.23માં દર્શાવ્યા મુજબ, રાજ્ય આરોગ્ય સત્તામંડળને વીમા કંપની પાસેથી 2019-22 દરમિયાન મળેલું કુલ રિફન્ડ ₹ 74.00 કરોડ હતું:

કોષ્ટક 3.23: 2019-22 દરમિયાન વિમા કંપની તરફથી SHA ને વિમા પ્રિમિયમનું રિફન્ડ

(₹ કરોડમાં)

નાણાકીય વર્ષ	સામાન્ય લાભાર્થીઓ માટે મા યોજનામાંથી SHA દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલા દાવાઓ માટે વિમા કંપની દ્વારા રિફન્ડ	સમજૂતી કરારની કલમ 10.2 હેઠળ વિમા કંપની દ્વારા આપવામાં આવેલું રિફન્ડ	વિમા કંપની દ્વારા SHAને ચૂકવાયેલ કુલ રિફન્ડ
2019-20	8.93	9.17	18.10
2020-21	1.43	54.46	55.90
2021-22	0.53	સમાધાન બાકી છે.	0
Total	10.89	63.63	74.00

(સ્ત્રોત: વિભાગે પુરી પાડેલી માહિતી)

ઓડિટના ધ્યાન પર આવ્યું હતું કે પ્રિમિયમ પરનો ખર્ચ ગુજરાત સરકાર અને ભારત સરકાર દ્વારા 60:40ના ગુણોત્તરમાં વહેંચાતો હોવાથી, રાજ્ય સરકારે ₹ 44.40 કરોડનું (એટલે કે ₹ 74.00 કરોડના ઉપરોક્ત રિફન્ડના 60 ટકા) ભારત સરકારને રિફન્ડ આપવું જોઈતું હતું. જે કરવામાં આવ્યું ન હતું. આના પરિણામે ₹ 44.40 કરોડનું કેન્દ્રીય ભંડોળ અનધિકૃત રીતે પકડી રાખવામાં આવ્યું હતું.

ગુજરાત સરકારના આરોગ્ય કમિશનરની કચેરીના જનરલ મેનેજરે (AB PMJAY) જણાવ્યું હતું કે વિમા કંપની સ્પષ્ટ અહેવાલ આપે ત્યારબાદ આખરી રિફન્ડની ગણતરી કરવામાં આવશે.

ભંડોળનું અનધિકૃત અવધારણ

રાજ્ય સરકાર પાસે મર્યાદિત નાણાકીય સંસાધનો હોવાથી, ભંડોળના ઇષ્ટતમ ઉપયોગ અને જરૂર ન હોય તે ભંડોળની સરકારને પરતસોંપણી કરવા માટે આયોજન કરવું જોઈએ. વિભાગમાં પડી રહેલું મોટી રકમનું નિષ્ક્રિય ભંડોળ અન્ય જરૂરિયાતવાળા વિભાગને ભંડોળની ફાળવણીની તકથી વંચિત રાખે છે. નાણા વિભાગ, ગુજરાત સરકારે જારી કરેલી (ઓક્ટોબર 2016) સૂચનાઓ અનુસાર, સરકારી કંપની/નિગમો, સંસ્થાઓ, સોસાયટીઓ પાસે રહેલા ફાજલ ભંડોળને ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય સેવામાં (GSFS) રાખી શકાય અને સરકારને વ્યાજનું નુકશાન નિવારવા માટે આવા ભંડોળ પર ઉપજતું વ્યાજ સમયાંતરે આવકના સદર 0049માં જમા કરવું જોઈએ.

ઓડિટના ધ્યાન પર આવ્યું હતું કે SHA એ 2014-15માં બાંધકામ ક્ષમ કલ્યાણ અનુદાન તરીકે મળેલા ₹ 10 કરોડ વર્ષ 2015થી GSFSમાં મુક્યા છે. અનુદાનનો 2015-22 દરમિયાન ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો ન હતો અને ₹ 6.93 કરોડનું કુલ વ્યાજના ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય સેવામાં જમા પડ્યા હતા. પરિણામે, ₹ 6.93 કરોડના સંચિત વ્યાજ સાથે ₹ 10 કરોડ રિફન્ડ ન કરવાથી, ભંડોળ અનધિકૃત રીતે પાસે રહ્યું હતું.

જનરલ મેનેજર (AB PMJAY), આરોગ્ય કમિશનરે જણાવ્યું હતું કે ભંડોળની જરૂરિયાત નક્કી કર્યા બાદ યોગ્ય સમયે જરૂરી પગલા લેવામાં આવશે. વણવપરાયેલા ભંડોળની સમયસર પરતસોંપણીથી અન્ય અંદાજપત્રીય સદર હેઠળ તેનો ઉપયોગ કરી શકાયો હોત.

3.6.2.4 યોજના અમલીકરણ એકમને આપવામાં આવેલું અનુદાન

યોજના અમલીકરણ એકમ (Project Implementation Unit (PIU)), ગાંધીનગર, એ આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગની એક સંસ્થા છે, જે આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ હેઠળની વિવિધ શાખાઓ વતી જુદા જુદા મકાનો અને પરિસરોના બાંધકામ અને વીજળીના કામો હાથ ધરવા માટે અને મકાનોના જાળવણી અને મરમત અને સંબંધિત અન્ય કાર્યો માટે જવાબદાર છે.

ગુજરાત સરકારના નાણા વિભાગે, સરકાર હેઠળના તમામ બોર્ડો, નિગમો, કંપનીઓ, સંસ્થાઓને વાર્ષિક હિસાબો સમયસર તૈયાર કરવાની સૂચના આપી હતી (ડિસેમ્બર 2018). નાણા વિભાગે સંસ્થાઓના વાર્ષિક હિસાબો સમયસર તૈયાર કરાવવા અંગે દેખરેખ માટેની જવાબદારી સંબંધિત વહીવટી વિભાગને સોંપી હતી. વહીવટી વિભાગોને એવી પણ સૂચના આપવામાં આવી હતી કે અનુદાનની ફાળવણી વખતે આ વિભાગો ખાતરી કરશે કે તેમના નિયંત્રણ હેઠળની સંસ્થાઓએ વાર્ષિક હિસાબો સમયસર તૈયાર કર્યા છે.

.ઓડિટમાં જોવામાં આવ્યું હતું કે યોજના અમલીકરણ એકમને મૂડી કામો હાથ ધરવા માટે આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગની જુદી જુદી શાખાઓ તરફથી ભંડોળ મળ્યું હતું અને આયોજનની ખામી, જમીનની ફાળવણી ન થવી વગેરે જેવા વિવિધ કારણોસર આ કામો રોકાઈ ગયા હતા. 2019-22 દરમિયાન મળેલા અને વપરાયેલા ભંડોળની એકંદર સ્થિતિ નીચે કોઠા 3.24માં દર્શાવ્યા મુજબ હતી:

કોઠો 3.24: 2019-22 દરમિયાન યોજના અમલીકરણ એકમની આવક અને ખર્ચ

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	વર્ષ દરમિયાન મળેલું ભંડોળ	વર્ષ દરમિયાન વપરાયેલું ભંડોળ	સંચિત બાકી ભંડોળ
2019-20	966.98	660.45	306.53
2020-21	609.77	647.87	268.43
2021-22	1,387.08	724.88	930.63
કુલ	2,963.83	2,033.20	1,505.59

(સ્રોત: વિભાગ દ્વારા પુરી પાડવામાં આવેલી માહિતી)

સંચિત સિલકો માટે યોજના અમલીકરણ એકમે કોઈ કારણ રજૂ કર્યું ન હતું.

ઓડિટે વધુમાં જોયું હતું કે યોજના અમલીકરણ એકમે 2018-19થી આગળ વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કર્યા ન હતા.

યોજનાના અમલીકરણ એકમ દ્વારા 2018-19થી આગળ વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર ન કરવાની બાબત તાત્કાલિક હાથ પર લેવી જરૂરી છે કારણ કે તે, તેના હસ્તક મુકવામાં આવેલા ઘણા મોટા ભંડોળની બાબતમાં જવાબદારી ઉભી કરી શકે છે. ઓડિટ થયેલા હિસાબો તૈયાર ન કરવામાં જાહેર નાણાનો દુરુપયોગ, છેતરપીંડી અથવા ઉચાપત, વગેરેનું જોખમ રહેલા છે.

3.6.2.5 HLT 29 રોગચાળાના રોગોના કાર્યક્રમના સંચાલનમાં અનિયમિતતાઓ

આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ HLT 29 રોગચાળાના રોગોનો કાર્યક્રમ ચલાવે છે જે હેઠળ રોગચાળાના નિવારણ અને નિયંત્રણ માટે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવામાં આવે છે. કાર્યક્રમ માટેના અનુદાનની માંગણી માંગણી નં. 39-2210-06-101-03 (આયોજન), 95-2210-06-106-02 (આયોજન) અને 96-2210-06-796-06 (આયોજન) હેઠળ કરવામાં આવે છે. 2019-22 માટેની અનુદાનની ફાળવણીની ફાઇલોની ચકાસણી દરમિયાન, ઓડિટના ધ્યાન પર આવ્યું હતું કે:

- મુખ્ય અને ગૌણ સદરોની યાદી જુદા જુદા ખર્ચના વર્ગીકરણ માટે વિભાગો દ્વારા લેવાના પગલા નિયત કરે છે. 2210 (તબીબી અને જાહેર આરોગ્ય) -06 (જાહેર આરોગ્ય) -101 (રોગોનું નિવારણ અને નિયંત્રણ) હેઠળનું સ્પષ્ટીકરણ યોખમુ જણાવે છે કે કોલેરા, કોઠ, મેલેરીયા અને ફાઇલેરીયા જેવા દરેક મોટા રોગના નિવારણ અને નિયંત્રણની નોંધ અલગ પેટા-સદરો હેઠળ તેમની નીચે ઉચિત વિગતવાર સદરો સાથે કરવી જોઈએ.

બિન-ચોપી રોગો (NCD) રોગચાળા હેઠળ આવતા નથી, છતાં 2019-20, 2020-21 અને 2021-22 માટે દર વર્ષે બિન-ચોપી રોગો માટે HLT 29 હેઠળ ₹ 50 લાખની જોગવાઈ કરવામાં આવતી હતી. એ જ રીતે, 2019-20, 2020-21 અને 2021-22 દરમિયાન દર વર્ષે થેલેસેમીયા માટે, તે રોગચાળો/ચોપી રોગ ન હોવા છતાં, HLT 29 હેઠળ ₹ 20 લાખની અંદાજપત્રીય જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી.

બિન-ચેપી રોગો અને થેલેસેમીયા માટેની જોગવાઈ રોગચાળાના બદલે સામાન્ય આયોજન હેઠળ કરી શકાઈ હોત.

3.6.2.6 આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગમાં મૂડી ખર્ચનું મહેસૂલી ખર્ચ તરીકે ખોટું વર્ગીકરણ

સરકારના હિસાબો છ સ્તરીય વર્ગીકરણ મુજબ રજૂ કરવામાં આવે છે એટલે કે મુખ્ય સદર (સરકારના કાર્યો), પેટા-મુખ્ય સદરો (પેટા-કાર્યો), ગૌણ સદરો (કાર્યક્રમો/પ્રવૃત્તિઓ), પેટા-સદરો (પરિયોજનાઓ), વિગતવાર સદરો (પેટા-પરિયોજનાઓ) અને હેતુ સદરો (ખર્ચનો હેતુ/ઉદ્દેશ). નાણા વિભાગ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલો અંદાજપત્ર તૈયાર કરવા અંગેનો પરિપત્ર (સપ્ટેમ્બર 2020) સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે હેતુ સદરો 5100-મોટર વાહનો, 5200-મશીનરી અને સાધનો અને 5300-મોટા કામોની જોગવાઈ મૂડીગત અસ્ક્યામતોના સંપાદન અને અન્ય મૂડી ખર્ચ (હેતુ વર્ગ-6) માટે કરવામાં આવી છે. આ ખર્ચની અંદાજપત્રીય જોગવાઈ ખર્ચના મહેસૂલી સદરે કરવા યોગ્ય નથી.

ઓડિટના ધ્યાન પર આવ્યું હતું કે 2021-22 દરમિયાન આ હેતુ સદરો હેઠળ ₹ 25.00 કરોડની જોગવાઈ અને ₹ 22.14 કરોડનો ખર્ચ હતો જેની અનુદાન 38, 39 અને 40માં મહેસૂલી ખર્ચ હેઠળ નોંધ કરવામાં આવી હતી. આ બાબતોની મહેસૂલી ખર્ચ હેઠળ અંદાજપત્રીય જોગવાઈ/વર્ગીકરણ યોગ્ય નથી કારણ કે નાણા વિભાગના પરિપત્ર મુજબ આને મૂડી ખર્ચ તરીકે વર્ગીકૃત કરવાના હોય છે. પરિણામે, 2021-22ના નાણાકીય હિસાબો ના પત્રક 4, 5, 7, 8, 15, 16, 18, 19, પરિશિષ્ટ II અને IIIમાં આપવામાં આવેલી વિગતોને અસર થાય છે કારણ કે મૂડી ખર્ચ ઓછો દર્શાવાય છે અને મહેસૂલી ખર્ચ અધિક દર્શાવાય છે.

3.6.2.7 હેતુ સદર 6000 અન્ય મૂડી ખર્ચનું મૂડી વિભાગ હેઠળ અયોગ્ય વર્ગીકરણ આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ

અંદાજપત્ર તૈયાર કરવા અંગેનો પરિપત્ર (સપ્ટેમ્બર 2020) જણાવે છે કે હેતુ સદર '6000' અન્ય મૂડી ખર્ચ હેઠળની જોગવાઈનો ઉપયોગ હેતુ વર્ગ: "હિસાબી સમાયોજન" ના હેતુ માટે કરવાનો હતો જેમાં ધસારો, અનામતો, આંતર-હિસાબી તબદીલી, નુકસાનીની માંડવાળ વગેરે સામેલ હોય છે.

ઓડિટના ધ્યાન પર આવ્યું હતું કે 2021-22માં હેતુ સદર "6000 અન્ય મૂડી ખર્ચ" હેઠળ જોગવાઈ વિના અનુદાન 40 હેઠળ ₹ 4.70 કરોડનો ખર્ચ થયો હતો. આ ખર્ચનું વર્ગીકરણ હેતુ સદર 53 00 (મોટા કામો), 54 00 (મૂડીરોકાણ), 55 00 (લોન અને પેશગીઓ) 31 00 (સહાયક અનુદાન સામાન્ય) અને 35 00 (મૂડીગત અસ્ક્યામતોના સર્જન માટે અનુદાન) હેઠળ કરવું જરૂરી છે.

આના પરિણામે, નાણાકીય હિસાબો 2021-22માં પત્રક 4B, 8, 10, 19, પરિશિષ્ટ II અને IIIમાં આપેલી વિગતોને અસર થાય છે કારણ કે મૂડી ખર્ચ વધારે દર્શાવાયો છે જ્યારે મહેસૂલી ખર્ચ ઓછો દર્શાવાયો છે. ઉપરાંત, પંચાયતોને આપવામાં આવેલ અનુદાનો ઓછા દર્શાવાયા છે.

3.7 ભલામણો

- રાજ્ય સરકારે વિભાગોની જરૂરિયાતો અને ફાળવવામાં આવેલા સંસાધનોનો ઉપયોગ કરવાની તેમની ક્ષમતાના આધારે વાસ્તવિક અંદાજપત્ર ઘડવાની જરૂર છે.
- અંદાજપત્રના યોગ્ય અમલીકરણ અને દેખરેખ લાગુ કરવા માટે સરકારે એક યોગ્ય નિયંત્રણ પદ્ધતિ સંસ્થાપિત કરવી જોઈએ કે જેથી અનુદાન/વિનિયોગની અંદર મોટી બચતો નિયંત્રિત થાય અને અપેક્ષિત બચતોની ઓળખ કરીને નિયત સમયમર્યાદામાં તેની પરતચૂકવણી કરી શકાય.